

Верховний
Суд

ОГЛЯД
правових висновків
Об'єднаної палати
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за 2023 рік

Зміст

Вступ	11
1. Спори про захист честі, гідності та ділової репутації	12
1.1. З метою захисту свого особистого немайнового права, у тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності інформації в порядку окремого провадження на підставі абзацу третього частини четвертої статті 277 ЦК України, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, достовірно невідома. У такому випадку абзац третій частини четвертої статті 277 ЦК України потрібно тлумачити в контексті змісту частини першої статті 91 та частини першої статті 94 ЦК України	12
2. Спори, що виникають із питань захисту права власності	14
2.1. Під час розгляду справ про поділ нерухомого майна в натурі не вимагається надання суду попередніх дозволів на виконання будівельних робіт навіть у випадку, коли такий поділ вимагатиме переобладнання та перепланування з проведенням робіт, які передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування	14
2.2. Вимоги про оспорювання акта та постанови про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу є спором про право цивільне, пов'язані, зокрема, з належністю майна особі, незалежно від того, хто оспорує такі акти та постанови (боржник чи інша заінтересована особа), тому вирішення таких спорів здійснюється судами цивільної юрисдикції. Права та інтереси співвласника у спільній частковій власності на рухому неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації від іншого недобросовісного співвласника – боржника, який не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на відповідну рухому неподільну річ, і на неї відбулося звернення стягнення (продаж на торгах, передача стягувачу)	15
2.3. Передання власником у користування іншій особі транспортного засобу не вважається вибуттям транспортного засобу з володіння власника (особи, якій він передав майно в користування) поза його волю в розумінні положень пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України.	17

Власник речі (у цьому випадку – автомобіля) повинен нести ризик обрання контрагента, який може своєю недобросовісною поведінкою позбавити його права на витребування своєї речі. У такому разі власник може захистити своє право шляхом звернення з позовом про відшкодування збитків до особи, якій він передав річ у користування і володіння, оскільки спірне майно вибуло з його власності з його волі, а тому правовий механізм, передбачений статтею 388 ЦК України, застосуванню до спірних правовідносин не підлягає

18

3. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

19

3.1. Початок перебігу позовної давності за позовами про стягнення заборгованості у зв'язку з невиконанням зобов'язань у договірних правовідносинах з визначеним строком виконання починається зі спливом цього строку. Цивільне право кредитора є порушеним з моменту невиконання зобов'язання. Вчинення нотаріусом виконавчого напису не впливає на перебіг позовної давності, а саме не перериває та не зупиняє її перебігу. Визнання судом виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності й саме по собі не є поважною причиною пропуску позовної давності

19

3.2. Звернення стягнення на предмет іпотеки відповідно до іпотечного застереження за наявності відповідних обставин, зокрема невиконання позичальником зобов'язань за кредитним договором, що призвело до виникнення простроченої заборгованості, дотримання процедури примусового звернення стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку в період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (21 та 22 квітня 2021 року), та за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-IX та № 1382-IX, які опубліковані 22 квітня 2021 року й набрали чинності 23 квітня 2021 року, є правомірним, не свідчить про порушення іпотекодержателем принципів справедливості, добросовісності та розумності

22

3.3. Розмір збитків у разі вилучення товару за рішенням суду визначається судом з урахуванням ринкових цін, що існували в місці, де зобов'язання має бути виконане, на день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом, а не на день придбання майна. Суд має підстави визначити розмір збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення, якщо на момент ухвалення рішення відповідні ціни істотно зросли порівняно з датою подання позову. Застосування цього правила здійснюється не за ініціативою суду (що було б порушенням принципу

диспозитивності процесу), а лише за позовом кредитора (позивача)	25
3.4. Наданий суду Національним банком України Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку (форма № 625) може бути належним і допустимим доказом неповернення коштів банком вкладнику та в сукупності з іншими доказами підтверджувати укладення між сторонами відповідних банківських договорів і внесення відповідних коштів за цими договорами	28
3.5. Пункт договору іпотеки, в якому його сторонами обумовлено позасудове звернення стягнення на предмет іпотеки, необхідно розуміти як іпотечне застереження, яке не потребує укладення окремого договору про застосування відповідного способу звернення стягнення на предмет іпотеки	31
3.6. Якщо в кредитному договорі банк не зазначив та не надав доказів наявності, переліку додаткових і супутніх банківських послуг кредитодавця та/або кредитного посередника, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту, які надаються позичальнику та за які банк установив щомісячну комісію за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування), то положення кредитного договору щодо обов'язку позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування) є нікчемними відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування»	34
4. Спори, що виникають із трудових правовідносин	36
4.1. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний у разі припинення повноважень посадових осіб, зокрема посадових осіб – членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються функції з управління за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень. Віднесення статутом товариства (філії державного підприємства) певної посади до категорії посадових осіб не є підставою для визнання її такою, до якої застосовується положення пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України	36
4.2. Втрата чинності постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» лише 22 листопада 2022 року не свідчить про правомірність її застосування до правовідносин щодо звільнення сумісника в період з 19 липня до 22 листопада 2022 року, оскільки КЗпП України в редакції, чинній з 19 липня 2022 року, має вищу юридичну силу, ніж підзаконний нормативно-правовий акт,	

і не передбачає такої підстави для розірвання трудового договору, як звільнення з роботи за сумісництвом у зв'язку з прийняттям на цю роботу працівника, який не є сумісником	39
4.3. Запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків звернення до суду, встановлених у статті 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину, що визначено пунктом 1 глави XIX Прикінцевих положень КЗпП України. При цьому вирішувати питання поважності пропуску такого строку не потрібно	42
5. Спори, що виникають із житлових правовідносин	45
5.1. Положення національного законодавства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини регулюють відносини, що виникають щодо користування келією, яка вважається житлом у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тому спір стосовно права користування житловим приміщенням, розташованим у будівлі, належній на праві власності релігійній організації, що виник між цією релігійною організацією та фізичною особою, підлягає вирішенню судом загальної юрисдикції відповідно до статті 19 ЦПК України	45
5.2. Якщо в особи на підставі договору найму виникає право на передачу у власність у порядку приватизації займаного житлового приміщення державної форми власності, то уповноважений орган, створений місцевою державною адміністрацією, орган місцевого самоврядування, державне підприємство, організація, установа, у повному господарському віданні або оперативному управлінні яких перебуває державний житловий фонд, що зволікають з ухваленням рішень щодо оформлення передачі житла в приватну власність, мають бути зобов'язані вжити всіх визначених законодавством заходів щодо приватизації та розглянути заяву про передачу спірного житла у приватну власність особи. У разі відмови та бездіяльності уповноваженого органу в здійсненні особою права на приватизацію житлового приміщення належним та ефективним способом захисту порушених прав такої особи є визнання права на приватизацію та зобов'язання вчинити дії щодо розгляду заяви про оформлення передачі квартири у приватну власність	48
6. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	50
6.1. Законодавець не передбачив такої можливості, як зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів у певні періоди, зокрема коли повнолітня дитина безпосередньо не бере участі в освітньому процесі, а також звільнення платника аліментів	

- від сплати аліментів на утримання повнолітньої дитини у зв'язку з продовженням нею навчання в період канікул, переходу на навчання на інший освітній рівень або до іншого навчального закладу, зокрема вступу до магістратури 50
- 6.2.** У разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той із подружжя, який не укладав кредитного договору, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини суми, що вносилася на виконання кредитного зобов'язання, та не має права на компенсацію частки вартості нерухомого майна або на певну частку нерухомості, оскільки сплата подружжям частини коштів за кредитним договором, укладеним одним із них не в період шлюбу, не змінює правового статусу квартири 53
- 6.3.** Суд залучає іпотекодержателя до участі у справі за позовом одного з подружжя до іншого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, за умови, що з урахуванням конкретних обставин справи встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки іпотекодержателя. 56
- У разі задоволення позову одного з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, інший з подружжя, який не був стороною договору іпотеки, а надав лише згоду на вчинення договору іпотеки іншим з подружжя, стає співипотекодавцем. Рішення суду про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, є підставою для внесення до державного реєстру запису про те, що така особа є співипотекодавцем 56
- 6.4.** У спорах між батьками про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами, оскільки такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця проживання дитини, при вирішенні яких дитина з урахуванням статті 171 СК України та статті 12 Конвенції про права дитини висловлює свою думку й бажання щодо проживання разом з одним із батьків. Якщо малолітня дитина бажає проживати з одним із батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків, і в такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня. Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов із такою самою вимогою, що й позов батька чи матері дитини 60
- 6.5.** Спадкоємці (дружина, батьки та діти) чоловіка, якого записано

після його смерті батьком дитини, можуть оспорювати його батьківство, якщо він не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою перебував у шлюбі, згідно із частиною третьою статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону	61
6.6. Факт проживання дитини за кордоном (незалежно від того, вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після) не впливає на вирішення судами України спору про визначення місця її проживання. Повернення дитини в Україну не є передумовою для вирішення спору між батьками про визначення місця проживання такої дитини. Проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови в позові про визначення місця проживання такої дитини разом з одним із батьків в Україні	65
6.7. Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування в певних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. Неможливість надати органом опіки та піклування висновку в таких справах, зокрема, у зв'язку з перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо, не означає неможливості розгляду та вирішення спору судом. Протилежний підхід є рівнозначним відмові в доступі до правосуддя, що суперечить положенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	68
7. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди	70
7.1. Реорганізація юридичної особи – це припинення юридичної особи зі створенням нової (однієї чи більше) або зміна сукупності прав та обов'язків наявної юридичної особи в порядку універсального чи парцелярного (часткового) правонаступництва однієї або більше інших юридичних осіб (правопередників). Не у всіх випадках реорганізація є припиненням юридичної особи, оскільки при виділі припинення юридичної особи не відбувається.	70
Визначальною ознакою конструкції реорганізації є створення нових юридичних осіб у порядку універсального чи парцелярного (часткового) правонаступництва. За такого підходу виділ поряд зі злиттям, приєднанням, поділом і перетворенням є формою реорганізації юридичної особи, що передбачає передання її майна (прав та обов'язків) і немайнових прав у визначеній розподільчим актом (балансом) частині до однієї або більше нових юридичних осіб (правонаступників)	71
8. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	73

- 8.1.** Якщо спадкодавець на час смерті проживав за межами України й до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке розташоване на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні. Якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатися таким, що прийняв спадщину. Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка розташована в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташоване на території України 73
- 8.2.** Спадковий договір є нерозривно пов'язаним із його сторонами, тому ініціювати розірвання його в суді можуть лише відчужувач або набувач. Інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору. Якщо витрати, пов'язані з неналежним виконанням обов'язків набувачем за спадковим договором, понесли інші особи, зокрема спадкоємці, то в них виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави 76
- 8.3.** Для отримання права на спадкування за законом у четверту чергу п'ятирічний строк проживання однією сім'єю зі спадкодавцем повинен виповнитися на момент відкриття спадщини, і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю до набрання чинності ЦК України (1 січня 2004 року). Слід розмежовувати сферу дії статті 74 СК України і статті 1264 ЦК України, оскільки зазначені норми регулюють різні правовідносини (сімейні та спадкові). Якщо вимога про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу заявлена у зв'язку з таким проживанням не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, відповідні відносини є спадковими й до них слід застосовувати статтю 1264 ЦК України 78
- 9. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС** 81
- 9.1.** Законодавець не наділив суд повноваженнями відшкодувати моральну шкоду чи збитки ухвалою, постановленою за результатами розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця. Скаргу в частині вимог про відшкодування моральної шкоди (або будь-яких вимог, які розглядаються в порядку позовного провадження) суд залишає без розгляду й роз'яснює заявнику його

право на звернення до суду з такими вимогами в порядку позовного провадження	81
10. Питання процесуального права	83
10.1. Встановити факт перебування на утриманні померлого для одержання страхових виплат у разі його смерті від нещасного випадку на виробництві можливо виключно під час розгляду справи в суді адміністративної юрисдикції у зв'язку з оскарженням рішення (дій / бездіяльності) суб'єкта владних повноважень. В адміністративній справі встановлення такого факту є не самостійною метою, а передумовою задоволення адміністративного позову	83
10.2. У разі встановлення судом, що позовні вимоги за своїм суб'єктним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, суд закриває провадження у справі (повністю або частково) незалежно від доводів касаційної скарги. При цьому розгляд позовних вимог у порядку цивільного судочинства по суті є неможливим	86
10.3. Застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону частини четвертої статті 494 ЦПК України як правової підстави для закриття апеляційного провадження у зв'язку з неповним відновленням втраченого судового провадження не ґрунтується на положеннях цивільного процесуального законодавства та призведе до обмеження права заявника на доступ до правосуддя	88
10.4. За наявності судового рішення про повернення дитини до іноземної держави, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, та відсутності згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України позов про визначення місця проживання цієї дитини не належить до юрисдикції національних судів України. У разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України	91
10.5. Якщо в позові об'єднано дві й більше немайнові вимоги до кількох відповідачів, судовий збір сплачується за кожен вимогу щодо кожного відповідача окремо. ЦПК України та Закон України «Про судовий збір» не містять норм, які б давали змогу зробити висновок, що законодавець хоче встановити більш сприятливі наслідки у вигляді сплати судового збору в меншому розмірі для випадків, коли позивач об'єднує вимоги до кількох відповідачів в одному позові	94
10.6. Справи щодо правочину, у тому числі оскарження реєстраційних дій щодо такого правочину, укладеного на забезпечення виконання основного зобов'язання між юридичними особами, належать	

до юрисдикції господарського суду, оскільки такий правочин є похідними від кредитних правовідносин суб'єктів господарювання	95
10.7. Враховуючи майновий стан сторони, суд може звільнити від сплати судового збору за подання до суду апеляційної / касаційної інстанції відповідної скарги у справі за поданням приватного виконавця про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України саме позивача – члена малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, а не приватного виконавця (заявника, скаржника), який не є позивачем у справі	97

Вступ

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики в порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Одним із важливих повноважень Верховного Суду є забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (пункт 6 частини другої статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

ЦПК України передбачає, що у визначених цим Кодексом випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється, зокрема, об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду (частина п'ята статті 34).

У частині другій статті 403 ЦПК України закріплено підстави для передачі справи на розгляд об'єднаної палати. Так, суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає справу на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи об'єднаної палати.

Порядок передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати регламентує стаття 404 ЦПК України. Питання про передачу справи на розгляд відповідної палати вирішує суд за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи більшістю від складу суду, що розглядає справу. Таке питання може бути вирішене до прийняття постанови судом касаційної інстанції, про що суд постановляє ухвалу із викладенням мотивів необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у рішенні, визначеному в частинах першій – четвертій статті 403 ЦПК України.

Відповідно до частини другої статті 416 ЦПК України у постанові, зокрема, об'єднаної палати має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів, палата, що передала справу на розгляд об'єднаної палати.

Такий інститут має за мету забезпечити однакове застосування норм права судами в порядку та спосіб, визначені процесуальним законом, тобто забезпечення принципу єдності судової практики.

У цьому огляді пропонуються до уваги судові рішення, розглянуті Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду.

1. Спори про захист честі, гідності та ділової репутації

1.1. З метою захисту свого особистого немайнового права, у тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності інформації в порядку окремого провадження на підставі абзацу третьої частини четвертої статті 277 ЦК України, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, достовірно невідома. У такому випадку абзац третій частини четвертої статті 277 ЦК України потрібно тлумачити в контексті змісту частини першої статті 91 та частини першої статті 94 ЦК України

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю з іноземними інвестиціями «Трансінвестсервіс» (далі – ТОВ з іноземними інвестиціями «Трансінвестсервіс») у справі за заявою ТОВ з іноземними інвестиціями «Трансінвестсервіс» про встановлення факту недостовірності інформації, за участю заінтересованих осіб ОСОБА_1, ОСОБА_2, інтернет-видання «368.MEDIA Український антикорупційний портал».

Суди встановили, що на обґрунтування заявлених вимог ТОВ з іноземними інвестиціями «Трансінвестсервіс» посилалося на те, що в мережі Інтернет на вебсайті ІНФОРМАЦІЯ_6 була опублікована стаття під назвою «ІНФОРМАЦІЯ_9», в якій міститься недостовірна інформація щодо нього. Оскільки визначити власника вебсайта та автора статті заявнику неможливо, виникла необхідність встановити факт неправдивості спірної інформації в порядку окремого провадження.

Рішенням районного суду заяву задоволено. Апеляційний суд скасував рішення суду й відмовив у задоволенні заяви, оскільки не вдалося встановити власника вебсайта чи розповсюджувача (автора) відповідного матеріалу.

Передаючи справу на розгляд Об'єднаної палати, колегія суддів Касаційного цивільного суду зауважила, що у практиці Верховного Суду сформувалося два підходи щодо застосування абзацу 3 частини четвертої статті 277 ЦК України, а саме, чи може юридична особа звертатися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду зауважила, що якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, то фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації (абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України).

Юридична особа здатна мати такі самі цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (частина перша статті 91 ЦК України).

Юридична особа має право на ділову репутацію, і таке право по своїй суті не може належати тільки фізичній особі.

З метою захисту свого особистого немайнового права, в тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може застосовувати як загальні способи захисту (глава 3 ЦК України), так і спеціальні способи захисту особистих немайнових прав, які передбачені у главі 20 ЦК України, зокрема вимагати спростування поширеної недостовірної інформації, дати відповідь на цю інформацію тощо.

З урахуванням принципу розумності абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України потрібно тлумачити в контексті змісту частини першої статті 91 ЦК України та частини першої статті 94 ЦК України. Тобто оскільки юридична особа, хоча вона і є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, має універсальну правоздатність, юридичній особі належить право на ділову репутацію, то для захисту цього права юридична особа може звернутися до суду в порядку окремого провадження із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома.

У цій справі аналіз постанови апеляційного суду свідчить, що єдиною підставою для відмови в задоволенні вказаної заяви апеляційний суд зазначив відсутність відомостей про власника вебсайту чи розповсюджувача (автора) відповідного матеріалу.

При цьому відсутність відомостей про особу, яка поширила недостовірну інформацію, саме і є підставою для розгляду заяви про встановлення факту недостовірності інформації в порядку окремого провадження за правилами, визначеними розділом IV ЦПК України. Якщо під час розгляду справи в порядку окремого провадження особа, яка поширила інформацію, щодо якої виник спір, стане відома, то суд залишає заяву без розгляду й роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

Встановивши відсутність відомостей про власника вебсайту чи розповсюджувача (автора) відповідного матеріалу, апеляційний суд не надав оцінки оспорюваній інформації на предмет її достовірності, при цьому не з'ясувавши по суті, чи не є заінтересовані фізичні особи, яких заявник зазначив у заяві, власниками вебсайту або розповсюджувачами (авторами) відповідного матеріалу.

За таких обставин апеляційний суд зробив передчасний висновок про відмову в задоволенні заяви про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування.

З урахуванням викладеного Об'єднана палата відступила від висновку щодо застосування норм права (абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України, частина перша статті 91 ЦК України, частина перша статті 94 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених у таких постановках Верховного Суду: у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року у справі № 373/1890/19 (провадження № 61-6525св20), у постанові Верховного Суду

у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 серпня 2023 року в справі № 754/311/23 (провадження № 61-7239св23).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 504/4099/16-ц (провадження № 61-11424сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750120>.

2. Спори, що виникають із питань захисту права власності

2.1. Під час розгляду справ про поділ нерухомого майна в натурі не вимагається надання суду попередніх дозволів на виконання будівельних робіт навіть у випадку, коли такий поділ вимагатиме переобладнання та перепланування з проведенням робіт, які передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_2 ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про виділення в натурі частини домоволодіння.

Під час розгляду справи в суді першої інстанції було проведено судову будівельно-технічну експертизу, за результатами якої визначено три варіанти розподілу спірного домоволодіння, які передбачають перепланування та переобладнання у вигляді реконструкції систем електропостачання, водопостачання, водовідведення, демонтажу дверних блоків, перегородок, влаштування дверних прорізів та мурування стін.

Позивач звернувся до виконавчого комітету сільської ради із заявою про надання дозволу на переобладнання та перепланування будинку, однак отримав відмову через відсутність у виконавчого комітету таких повноважень.

Суд першої інстанції, рішення якого апеляційний суд залишив без змін, задовольнив позов про виділення в натурі частини домоволодіння. Суди врахували висновки судової будівельно-технічної експертизи і вказали на варіант розподілу, який відповідає найкращим інтересам сторін. При цьому суд зазначив, що оскільки спір вирішений у судовому порядку з урахуванням висновку експерта про технічну можливість перепланування і переобладнання спірного будинку, то відмова органу місцевого самоврядування в наданні згоди на такі роботи не має істотного значення для правильного вирішення спору.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду погодилася з такими висновками і вказала, що за змістом статті 152 ЖК України, якщо роботи з переобладнання та перепланування передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування, то необхідно отримати відповідні документи на їх виконання до початку таких робіт.

Водночас у спорах про поділ нерухомого майна в натурі суд має встановити можливість поділу об'єкта нерухомості відповідно до вимог, передбачених будівельними нормами та правилами, відповідно до яких кожній зі сторін може бути виділено відокремлену частину будинку із самостійним виходом (квартиру), або в разі, коли є технічна можливість переобладнання будинку в ізольовані квартири.

З цією метою призначається судова будівельно-технічна експертиза, за результатами проведення якої суд розглядає найбільш оптимальний варіант поділу нерухомого об'єкта в натурі. Отримання дозволів на перепланування об'єкта нерухомості здійснюється власниками, якщо техніко-юридичними нормами встановлена вимога щодо отримання дозвільних документів, у разі втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування чи в інших випадках, передбачених будівельними нормами та правилами.

Наявність чи відсутність станом на час ухвалення судом відповідного рішення таких дозволів чи погоджень, необхідних для фактичного виконання робіт із поділу спірного майна, не має значення для суду, який ухвалює рішення про поділ, незалежно від того, чи є у сторін у справі проектна документація з поділу, чи затверджена вона, чи отримали вони документи на право виконання відповідних будівельних робіт, а також незалежно від того, чи вимагається за законом у конкретному випадку розробка такої проектної документації та отримання дозвільної документації.

Положення статті 152 ЖК України не стосуються вирішення питань технічної можливості поділу спірної нерухомості та визначення необхідності його здійснення. Тобто ця стаття не застосовується під час вирішення спору співвласників про поділ спільного майна або про виділ з нього частки.

Таким чином, суд не має підстав вимагати від позивача проходження дозвільної процедури за правилами статті 152 ЖК України до ухвалення судового рішення про поділ спірного нерухомого майна.

Отже, ухвалення рішення суду про поділ нерухомого майна в натурі між його співвласниками не потребує попереднього (до ухвалення такого рішення) подання до суду сторонами документів, що дають право на виконання відповідних будівельних робіт, навіть у тому випадку, коли такий поділ вимагатиме переобладнання та перепланування спірної нерухомості з проведенням робіт, які передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 707/2516/18 (провадження № 61-5919сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115031064>.

2.2. Вимоги про оспорювання акта та постанови про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу є спором про право цивільне, пов'язані, зокрема,

з належністю майна особі, незалежно від того, хто оспорує такі акти та постанови (боржник чи інша заінтересована особа), тому вирішення таких спорів здійснюється судами цивільної юрисдикції.

Права та інтереси співвласника у спільній частковій власності на рухому неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації від іншого недобросовісного співвласника – боржника, який не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на відповідну рухому неподільну річ, і на неї відбулося звернення стягнення (продаж на торгах, передача стягувачу)

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до приватного виконавця виконавчого округу Львівської області Баїрової Н. М., ОСОБА_2, третя особа – ОСОБА_3, про визнання дій протиправними та скасування постанов і актів про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу.

Суди встановили, що у 1991 році між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 зареєстровано шлюб, за час якого набуто у власність два автомобілі, які були зареєстровані за ОСОБА_3.

Рішенням районного суду у грудні 2018 року позов ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про поділ майна подружжя задоволено та визнано за кожним з подружжя право власності на 1/2 частку кожного автомобіля.

На підставі виконавчого листа, виданого Пустомитівським районним судом Львівської області, з третьої особи – ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 стягується заборгованість в загальному розмірі 706 599,00 дол. США.

У процесі примусового стягнення заборгованості вказані автомобілі було передано на примусову реалізацію. У зв'язку з відсутністю цінової пропозиції торги з примусової реалізації автомобілів не відбулись, внаслідок чого стягувачу ОСОБА_2 запропоновано вирішити питання про залишення за собою нереалізованого майна.

Про передачу майна стягувачу у рахунок погашення боргу приватним виконавцем складено відповідні акти, які є предметом оскарження.

Позивач не повідомляла виконавця чи ОСОБА_2 про те, що спірні автомобілі є спільною частковою власністю ОСОБА_1 та ОСОБА_3.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково, визнано незаконними і скасовано постанови та акти приватного виконавця про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу, згідно з якими стягувачу ОСОБА_2 у рахунок погашення заборгованості ОСОБА_3 передано транспортні засоби.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

У разі неможливості виділу в натурі частки із спільного майна або заперечення інших співвласників проти такого виділу, кредитор має право вимагати продажу боржником своєї частки у праві спільної часткової власності з направленням суми виторгу на погашення боргу. У разі відмови боржника від

продажу своєї частки у праві спільної часткової власності або відмови інших співвласників від придбання частки боржника кредитор має право вимагати продажу цієї частки з публічних торгів або переведення на нього прав та обов'язків співвласника-боржника, з проведенням відповідного перерахунку (частина друга статті 366 ЦК України).

Вимоги про оспорювання акта та постанови про передачу майна стягувачу у рахунок погашення боргу є спором про право цивільне, пов'язані, зокрема з належністю майна особі, незалежно від того, хто оспорує такі акти та постанови (боржник чи інша заінтересована особа). Вирішення таких спорів здійснюється судами цивільної юрисдикції.

Критерієм віднесення речей до рухомих визначається можливість їх вільного переміщення у просторі. Автомобіль є рухомою річчю. За критерієм подільності автомобіль є неподільною річчю, тобто такою, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення.

Законодавець в ЦК України, як основному регуляторі приватних відносин, передбачив у частині другій статті 366 ЦК України механізм звернення стягнення на частку в праві спільної часткової власності на неподільну річ. Очевидно, що такий механізм може бути реалізованим у тому разі, якщо боржник у виконавчому провадженні (співвласник рухомої неподільної речі), з урахуванням вимог доброї совісті, повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на рухому неподільну річ.

У разі якщо боржник не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про правовий режим спільної часткової власності на рухому неподільну річ і відбулося звернення стягнення на рухому неподільну річ (продаж на торгах, передача стягувачу), то права та інтереси іншого співвласника (-ів), який (які) не є боржником (-ами), у спільній частковій власності на рухому неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації від недобросовісного співвласника, який не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на рухому неподільну річ.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду у частині задоволених позовних вимог скасовано та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову в цій частині відмовлено.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 463/13099/21 (провадження № 61-11609сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750121>.

2.3. Передання власником у користування іншій особі транспортного засобу не вважається вибуттям транспортного засобу з володіння власника (особи, якій він передав майно в користування) поза його волею в розумінні положень пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України.

Власник речі (у цьому випадку – автомобіля) повинен нести ризик обрання контрагента, який може своєю недобросовісною поведінкою позбавити його права на витребування своєї речі. У такому разі власник може захистити своє право шляхом звернення з позовом про відшкодування збитків до особи, якій він передав річ у користування і володіння, оскільки спірне майно вибуло з його власності з його волі, а тому правовий механізм, передбачений статтею 388 ЦК України, застосуванню до спірних правовідносин не підлягає

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_6 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, державного нотаріуса Восьмої донецької державної нотаріальної контори (далі – державний нотаріус), третя особа – приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу (далі – приватний нотаріус), про визнання дій незаконними, визнання правочинів недійсними та витребування майна із чужого незаконного володіння.

Суди встановили, що ОСОБА_1 на підставі усної домовленості передав ОСОБА_7 у користування належний йому транспортний засіб, ключі від автомобіля та свідоцтво про його державну реєстрацію. Автомобіль ОСОБА_7 не повернув.

У подальшому спірний транспортний засіб на підставі довіреностей, виданих від імені позивача, відчужено за договором купівлі-продажу. Останнім набувачем став ОСОБА_6.

У березні 2020 року ОСОБА_1 звернувся до суду з відповідним позовом. Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено частково. Визнано недійсними довіреності та договір купівлі-продажу транспортного засобу. Витребувано автомобіль на користь позивача.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції в частині стягнення судового збору змінено. В іншій частині рішення районного суду залишено без змін.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог ОСОБА_1 про витребування майна із чужого незаконного володіння скасовано. Ухвалено в цій частині нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено з огляду на таке.

Виникнення права на витребування майна від добросовісного набувача на підставі частини першої статті 388 ЦК України залежить від того, у який спосіб майно вибуло з володіння. Однією з таких підстав є вибуття майна з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Передання власником в користування іншій особі транспортного засобу не вважається вибуттям транспортного засобу з володіння власника (особи, якій він передав майно у користування) поза його волею в розумінні положень пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України.

Власник речі (у цьому випадку автомобіля) повинен нести ризик обрання контрагента, який може своєю недобросовісною поведінкою позбавити його права на витребування своєї речі. У такому разі власник може захистити своє право шляхом звернення з позовом про відшкодування збитків до особи, якій він передав річ у користування і володіння, оскільки спірне майно вибуло з його власності з його волі, а тому правовий механізм, передбачений статтею 388 ЦК України, застосуванню до спірних правовідносин не підлягає.

Зважаючи на викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку щодо застосування положень статті 388 ЦК України, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 січня 2022 року у справі № 243/2282/20 (провадження № 61-14197св21).

З огляду на встановлені судами в цій справі обставини щодо добровільного передання позивачем належного йому автомобіля ОСОБА_7 разом із ключами та свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу на підставі усної домовленості, а також з урахуванням особливостей правового режиму транспортного засобу як рухомого майна, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що спірний автомобіль вибув із володіння ОСОБА_1 з його волі, а тому не підлягає витребуванню у добросовісного набувача.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 752/5281/20 (провадження № 61-1371сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859345>.

Аналогічний правовий висновок викладено в постанові Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 607/8879/21 (провадження № 61-7375сво22): <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116606726>.

3. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

3.1. Початок перебігу позовної давності за позовами про стягнення заборгованості у зв'язку з невиконанням зобов'язань у договірних правовідносинах з визначеним строком виконання починається зі спливом цього строку. Цивільне право кредитора є порушеним з моменту невиконання зобов'язання. Вчинення нотаріусом виконавчого напису не впливає на перебіг позовної давності, а саме не перериває та не зупиняє її перебігу. Визнання судом виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності й саме по собі не є поважною причиною пропуску позовної давності

13 березня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення інфляційних втрат та трьох процентів річних.

Суди встановили, що 24 березня 2015 року між сторонами у справі укладено та нотаріально посвідчено договір позики, за умовами якого ОСОБА_1 передала у власність ОСОБА_2 500 000 грн, а останній зобов'язався повернути грошові кошти до 31 грудня 2015 року, умови договору відповідачем виконано не було.

26 травня 2016 року вчинено виконавчий напис про стягнення з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 заборгованості за договором позики у розмірі 533 991,10 грн відповідно до умов пунктів 7, 8 договору позики. 02 червня 2016 року відкрито виконавче провадження з виконання виконавчого напису.

Постановою Полтавського апеляційного суду від 11 листопада 2020 року у справі № 554/6777/17 задоволено апеляційну скаргу ОСОБА_2, рішення Октябрського районного суду м. Полтави від 26 жовтня 2017 року скасовано та ухвалено нове рішення, яким позов ОСОБА_2 задоволено. Визнано таким, що не підлягає виконанню виконавчий напис, вчинений 26 травня 2016 року приватним нотаріусом Новосанжарського районного нотаріального округу Полтавської області Семиволос О. В. за реєстровим № 623 про стягнення з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 боргу у розмірі 533 991,10 грн.

11 листопада 2020 року ОСОБА_1 подала до суду заяву про зміну предмета позову, у якій просила визнати поважними причини пропуску позовної давності для захисту її цивільного права та стягнути з відповідача заборгованість за договором позики від 24 березня 2015 року, інфляційні втрати та три проценти річних від простроченої суми. Зазначала, що оскільки існував виконавчий напис, виданий 26 травня 2016 року, то відповідно у неї не було правових підстав для звернення до суду з позовом про стягнення заборгованості за договором позики у зв'язку з тим, що, на її думку, право було захищено виконавчим написом нотаріуса.

03 грудня 2020 року ОСОБА_2 подав заяву про застосування наслідків спливу позовної давності, зазначаючи, що позовна давність за договором позики сплинула 31 грудня 2018 року.

Згідно з Інформацією про виконавче провадження від 07 грудня 2020 року державним виконавцем винесено постанову про закінчення виконавчого провадження, оскільки постановою Полтавського апеляційного суду від 11 листопада 2020 року у справі № 554/6777/17 виконавчий напис скасовано.

Рішенням районного суду, скасованим постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено у зв'язку зі спливом позовної давності. Суд першої інстанції зробив правильний висновок про наявність правових підстав для стягнення боргу за договором позики від 24 березня 2015 року. Водночас перебіг позовної давності у спірних правовідносинах починається від дня, коли в ОСОБА_1 виникло право на позов про стягнення заборгованості за договором позики, тобто можливості реалізувати своє право у примусовому порядку через суд. Такою датою є обумовлена сторонами в договорі позики дата повернення позики, а саме 31 грудня 2015 року. Водночас з позовом

про стягнення заборгованості ОСОБА_1 звернулася до суду лише у жовтні 2020 року, тобто зі спливом позовної давності.

Верховний Суд постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог про стягнення трьох процентів річних та інфляційних втрат змінив, виклавши її мотивувальну частину в редакції цієї постанови, в іншій частині постанову апеляційного суду залишено без змін.

Щодо перебігу позовної давності Верховний Суд зазначив, що тлумачення статей 18, 256, 261, 264, 267 ЦК України свідчить, що:

- початок перебігу позовної давності за позовами про стягнення заборгованості у зв'язку з невиконанням зобов'язань у договірних правовідносинах з визначеним строком виконання починається зі спливом цього строку, тобто, цивільне право кредитора є порушеним з моменту невиконання зобов'язання;

- вчинення нотаріусом виконавчого напису не впливає на перебіг позовної давності, а саме не перериває та не зупиняє її перебіг;

- визнання судом виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності;

- визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, саме по собі не є поважною причиною пропуску позовної давності;

- звернення до однієї форми (одного способу) захисту жодним чином не впливає на перебіг позовної давності, яка і є однією з тих обставин, що можуть перешкодити захисту в іншій формі чи іншим способом. Особа, яка вдалася до юрисдикційної форми захисту свого права нотаріусом у порядку вчинення виконавчого напису (стаття 18 ЦК України) і пропустила позовну давність для звернення до суду з позовом для захисту цього ж права, не може виправдовуватися тим, що вона захищалася в позасудовому порядку.

Тому Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважала, що існують підстави для відступу від раніше викладених висновків Верховного Суду у складі колегій суддів Першої, Другої та Третьої судових палат Касаційного цивільного суду про те, що до часу визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, право позивача щодо задоволення своїх майнових вимог не порушено, а захищено чинним виконавчим написом нотаріуса. Перебіг позовної давності починається від дня, коли повернуто виконавчий напис нотаріуса (виконавчий документ) або визнано виконавчий напис таким, що не підлягає виконанню.

У справі, що переглядалася, право ОСОБА_1 на позов виникло 31 грудня 2015 року із настанням строку повернення позики, і з цього моменту почався перебіг позовної давності.

Проте, звернувшись до суду із цим позовом (заявою про зміну предмета позову) у листопаді 2020 року, позивач пропустила позовну давність.

Причинами пропуску позовної давності ОСОБА_1 зазначала, що оскільки існував виконавчий напис, виданий 26 травня 2016 року приватним нотаріусом Новосанжарського районного нотаріального округу Полтавської області

Семиволосом О. В., то відповідно у неї не було правових підстав для звернення до суду з позовом про стягнення заборгованості за договором позики у зв'язку з тим, що, на її думку, право було захищено виконавчим написом нотаріуса.

З урахуванням того, що постановою Полтавського апеляційного суду від 11 листопада 2020 року у справі № 554/6777/17, яка набрала законної сили, визнано таким, що не підлягає виконанню, виконавчий напис нотаріуса від 26 травня 2016 року про стягнення з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 боргу у розмірі 533 991,10 грн, тому позивач звернувся до суду за захистом порушених прав.

ОСОБА_1 вважала, що зазначені обставини є поважною причиною пропуску позовної давності.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду врахувала, що позивач могла звернутися до суду за захистом свого порушеного права з часу, коли закінчився строк виконання договору, незалежно від того, чи зверталася вона після закінчення такого строку до нотаріуса за захистом своїх цивільних прав.

За такої умови, очевидно, що вчинення виконавчого напису нотаріусом після виникнення у кредитора права на відповідний позов не перериває позовну давність і не зупиняє її перебігу, а визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності за позовом про стягнення заборгованості та не зумовлює початок її перебігу.

Вчинення виконавчого напису нотаріусом/визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, саме по собі не можна вважати поважною причиною пропуску позовної давності, оскільки кредитор, який обрав саме такий спосіб захисту порушеного права, має усвідомлювати й наслідки такого порушення.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду дійшла такого правового висновку, що початок перебігу позовної давності за позовами про стягнення заборгованості у зв'язку з невиконанням зобов'язань у договірних правовідносинах з визначеним строком виконання починається зі спливом цього строку. Цивільне право кредитора є порушеним з моменту невиконання зобов'язання. Вчинення нотаріусом виконавчого напису не впливає на перебіг позовної давності, а саме не перериває та не зупиняє її перебіг. Визнання судом виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності. Визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, саме по собі не є поважною причиною пропуску позовної давності.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 березня 2023 року у справі № 554/9126/20 (провадження № 61-13760сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871562>.

3.2. Звернення стягнення на предмет іпотеки відповідно до іпотечного застереження за наявності відповідних обставин, зокрема невиконання

позичальником зобов'язань за кредитним договором, що призвело до виникнення простроченої заборгованості, дотримання процедури примусового звернення стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку в період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (21 та 22 квітня 2021 року), та за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-IX та № 1382-IX, які опубліковані 22 квітня 2021 року й набрали чинності 23 квітня 2021 року, є правомірним, не відчить про порушення іпотекодержателем принципів справедливості, добросовісності та розумності

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства «Альфа-Банк» (далі – АТ «Альфа-Банк») у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «Альфа-Банк», приватного нотаріуса Чернівецького міського нотаріального округу про визнання протиправним та скасування рішення про державну реєстрацію права власності, поновлення права власності.

АТ «Альфа-Банк» 05 червня 2020 року направило ОСОБА_1 вимогу про сплату заборгованості за кредитним договором. Із посиланням на статті 35, 36 Закону України «Про іпотеку» АТ «Альфа-Банк» попередило, що в разі невиконання цієї вимоги протягом тридцятиденного строку банк має намір звернути стягнення на предмет іпотеки в порядку, передбаченому статтею 37 Закону України «Про іпотеку».

22 квітня 2021 року на підставі рішення державного реєстратора – приватного нотаріуса Чернівецького міського нотаріального округу за АТ «Альфа-Банк» зареєстровано право власності на спірний житловий будинок.

Апеляційний суд рішення районного суду в частині відмови в задоволенні позовних вимог до АТ «Альфа-Банк» скасував та задовольнив позов у цій частині, посилаючись на те, що позивач правильно обрав спосіб захисту порушеного права. Доводи банку щодо здійснення оспорюваної реєстрації права власності 22 квітня 2021 року, тобто коли Закон України «Про мораторій на стягнення майна, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не був чинним, апеляційний суд відхилив, звернувши увагу на те, що 13 квітня 2021 року Верховна Рада України схвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реструктуризації зобов'язань за кредитами в іноземній валюті та адаптації процедур неплатоспроможності фізичних осіб», яким продовжила дію мораторію.

Верховний Суд постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог до АТ «Альфа-Банк» скасував, залишив у цій частині в силі рішення районного суду, зробивши такі правові висновки.

В оцінці правомірності дій іпотекодержателя щодо звернення стягнення на предмет іпотеки 22 квітня 2021 року потрібно враховувати, що Закон України

«Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» втратив чинність 21 квітня 2021 року та поновив свою дію лише 23 квітня 2021 року.

Системний аналіз положень частини першої статті 58 Конституції України, частин першої та третьої статті 5 ЦК України свідчить, що іпотекодержатель, звертаючись до державного реєстратора з метою позасудового врегулювання спору, повинен був керуватися тією правовою нормою, сформульованою в законі, яка була чинною на момент вчинення реєстратором відповідної дії, зокрема й звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом реєстрації щодо нього права власності за іпотекодержателем. За умови дотримання вимог позасудового звернення стягнення на предмет іпотеки, чинних на момент вчинення такої дії, рішення державного реєстратора про реєстрацію права власності на предмет іпотеки за іпотекодержателем є правомірним та не підлягає скасуванню судом.

Враховуючи, що протягом 21 та 22 квітня 2021 року Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не діяв, за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-ІХ та № 1382-ІХ, які опубліковані 22 квітня 2021 року та набрали чинності 23 квітня 2021 року, іпотекодержатель мав право на звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку без згоди іпотекодавця, адже Закон № 1381-ІХ не містить застереження про те, що його положення застосовуються до правовідносин не раніше дня його офіційного опублікування, а тому підстав для застосування норм Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» станом на 22 квітня 2021 року не було. Таке тлумачення пункту б статті 3 ЦК України, що дії іпотекодержателя з примусової реалізації предмета іпотеки у період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», вчинені з порушенням принципу справедливості, розумності та добросовісності, призводить до унеможливлення задоволення іпотекодержателем вимог за відповідним договором. Подібне тлумачення є несумісним із призначенням інституту забезпечення виконання зобов'язань і суперечить принципам розумності, справедливості та рівності сторін.

Звернення стягнення на предмет іпотеки відповідно до іпотечного застереження за існування відповідних обставин, зокрема невиконання позичальником зобов'язань за кредитним договором, що призвело до існування простроченої заборгованості, дотримання процедури примусового звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку у період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (21 та 22 квітня 2021 року), та за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-ІХ та № 1382-ІХ, які опубліковані 22 квітня 2021 року та набрали чинності

23 квітня 2021 року, є правомірним, не свідчить про порушення іпотекодержателем принципів справедливості, добросовісності та розумності.

Обмеження іпотекодержателя у такому праві, з урахуванням існування усіх необхідних для цього умов, є неправомірним та призводитиме до надання переваги одному із учасників спірних правовідносин і порушення принципу рівності сторін у цивільних відносинах.

З огляду на викладене Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду зазначила, що немає підстав для відступу від правового висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 червня 2022 року у справі № 354/467/16-ц (провадження № 61-15833св21), щодо правомірності передачі предмета іпотеки для реалізації 21 квітня 2021 року, коли втратив чинність Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 718/1816/21 (провадження № 61-3528сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111709333>.

3.3. Розмір збитків у разі вилучення товару за рішенням суду визначається судом з урахуванням ринкових цін, що існували в місці, де зобов'язання має бути виконане, на день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом, а не на день придбання майна. Суд має підстави визначити розмір збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення, якщо на момент ухвалення рішення відповідні ціни істотно зросли порівняно з датою подання позову. Застосування цього правила здійснюється не за ініціативою суду (що було б порушенням принципу диспозитивності процесу), а лише за позовом кредитора (позивача)

03 липня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення грошових коштів.

Судами встановлено, що згідно з договором купівлі-продажу квартири від 19 липня 2017 року ОСОБА_2 продала, а ОСОБА_1 придбала квартиру АДРЕСА_1.

У пункті 2 вказаного договору купівлі-продажу передбачено, що продаж квартири здійснено за 150 353,00 грн. У пункті 5 договору купівлі-продажу зазначено, що продавець вважає вигідною для себе ціну продажу.

Рішенням районного суду у справі № 754/11747/18 у задоволенні позову ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 до ОСОБА_6 та ОСОБА_1, третя особа – ОСОБА_2, про визнання права власності на спірну квартиру та витребування майна відмовлено. У задоволенні позову ОСОБА_2 до ОСОБА_3, ОСОБА_5, ОСОБА_4, ОСОБА_6 та ОСОБА_1 про визнання прав іпотекодержателя відмовлено.

Постановою апеляційного суду у зазначеній справі рішення районного суду скасовано та ухвалено нове судове рішення, витребувано із незаконного володіння ОСОБА_1 5/8 часток квартири у володіння ОСОБА_3, та по 1/8 частці вказаної квартири у володіння ОСОБА_4 і ОСОБА_5.

Відповідно до звіту про оцінку вартості нерухомого майна ринкова вартість об'єкта оцінки становить 2 184 275 грн, вартість 7/8 часток цього об'єкта становить 1 911 240,62 грн.

Заочним рішенням районного суду у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

Постановою апеляційного суду заочне рішення районного суду скасовано і ухвалено нове судове рішення, стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 грошові кошти у розмірі 1 911 240,62 грн.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора у місці, де зобов'язання має бути виконане, а якщо вимога не була задоволена добровільно, – у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення (частина третя статті 623 ЦК України).

У разі вилучення за рішенням суду товару у покупця на користь третьої особи на підставах, що виникли до продажу товару, продавець має відшкодувати покупцеві завдані йому збитки, якщо покупець не знав або не міг знати про наявність цих підстав (частина перша статті 661 ЦК України).

У статті 661 ЦК України законодавець закріпив право покупця вимагати від продавця відшкодування збитків, завданих продавцю евікцією товару. При цьому спеціальних правил щодо визначення складу та розміру таких збитків стаття 661 ЦК України не містить, фактично відсилаючи до загальних положень статей 22 і 623 ЦК України.

Положення частини третьої статті 623 ЦК України конкретизують загальний принцип повного відшкодування (частина третя статті 22 ЦК України), а тому є справедливими й для будь-яких інших правовідносин, крім зобов'язальних. Оскільки у будь-якому випадку йдеться про те, що кредитор має отримати рішення про присудження відшкодування, реальна грошова цінність якого є адекватною економічній ситуації в суспільстві та цінності відповідних матеріальних благ на момент ухвалення судом відповідного рішення. При ухваленні рішення про стягнення збитків суд має найбільш повно відновити порушене право кредитора.

Отже, суд має підстави визначити розмір збитків саме за правилами другого речення частини третьої статті 623 ЦК України, якщо на момент ухвалення рішення відповідні ціни істотно зросли порівняно із датою подання позову. Але застосування цього правила здійснюється не за ініціативою суду

(що було б порушенням принципу диспозитивності процесу), а лише за позовом кредитора (позивача).

Розмір збитків у разі вилучення товару за рішенням суду визначається судом за правилами частини третьої статті 623 ЦК України: якщо вимога кредитора не була задоволена боржником добровільно, то збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували у місці, де зобов'язання має бути виконане, на день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Водночас суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення, керуючись при цьому загальними принципами повного відшкодування збитків, справедливості, добросовісності та розумності.

Апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що при розгляді справи № 754/11747/18 судом встановлено, що ОСОБА_6 не мав права на відчуження спірної квартири у зв'язку із порушенням порядку набуття на неї прав, а ОСОБА_2 була залучена до участі у справі, в якій було ухвалено рішення про витребування 7/8 часток спірної квартири у добросовісного набувача – ОСОБА_1.

Отже, апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що ОСОБА_2, як продавець квартири, повинна відшкодувати ОСОБА_1 збитки у вигляді дійсної вартості майна, а саме у розмірі ринкової вартості 7/8 часток квартири – 1 911 240,62 грн, яка підтверджується звітом про оцінку вартості нерухомого майна приватного підприємства «Спілка експертів».

З огляду на висновки, зроблені за результатами касаційного перегляду цієї справи, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступила від висновку, викладеного у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 жовтня 2019 року у справі № 206/1193/16-ц (провадження № 61-30679св18), Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 листопада 2019 року у справі № 335/7363/15-ц (провадження № 61-18149св18) та Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 грудня 2021 року у справі 520/6824/18 (провадження № 61-7468св21), оскільки продавець товару, вилученого за рішенням суду, повинен відшкодувати покупцю збитки у вигляді дійсної вартості майна, тобто з урахуванням ринкових цін, що існували у місці, де зобов'язання має бути виконане, на день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом, а не на день придбання майна.

Також Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду зазначила, що суд має підстави визначити розмір збитків саме за правилами другого речення частини третьої статті 623 ЦК України, якщо на момент ухвалення рішення відповідні ціни істотно зросли порівняно із датою подання позову. Застосування цього правила здійснюється не за ініціативою суду (що було б порушенням принципу диспозитивності процесу), а лише за позовом кредитора (позивача).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 липня 2023 року у справі № 369/6092/20 (провадження № 61-1447сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112058227>.

3.4. Наданий суду Національним банком України Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку (форма № 625) може бути належним і допустимим доказом неповернення коштів банком вкладнику та в сукупності з іншими доказами підтверджувати укладення між сторонами відповідних банківських договорів і внесення відповідних коштів за цими договорами

03 липня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги Акціонерного товариства комерційного банку «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк») та ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ КБ «ПриватБанк», треті особи: Національний банк України, Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Фінілон» (далі – ТОВ «ФК «Фінілон»), про розірвання договорів та стягнення грошових коштів.

Суди встановили, що у 2013–2014 роках між ОСОБА_1 і Кримським регіональним управлінням ПАТ КБ «ПриватБанк» було укладено вісім депозитних договорів та два договори карткового рахунку з істотними умовами відповідно до типових публічних договорів приєднання ПАТ КБ «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк»).

01 квітня 2014 року ПАТ КБ «ПриватБанк» зупинило в односторонньому порядку нарахування відсотків за депозитними договорами ОСОБА_1, що підтверджується Звітом про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку (форма № 625), наданим Національним банком України.

18 квітня 2014 року ОСОБА_1 звернувся до ПАТ КБ «ПриватБанк» із заявою про повернення йому грошових коштів за депозитними договорами та 15 листопада 2019 року – за договорами банківських рахунків, однак грошових коштів позивачеві банк не повернув.

Тому позивач звернувся до суду та просив розірвати вісім депозитних договорів, два договори карткового рахунку та стягнути з АТ КБ «ПриватБанк» грошові кошти.

Рішенням районного суду позовні вимоги задоволено частково. Рішення суду мотивовано тим, що факт укладення восьми депозитних договорів, двох договорів карткового рахунку та внесення позивачем грошових коштів на депозитні рахунки підтверджується листом Національного банку України від 11 грудня 2019 року, доданим до нього Звітом про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку (форма № 625), електронною банківською випискою за всіма договорами позивача, засвідченою 21 січня 2020 року головним бухгалтером АТ КБ «ПриватБанк» та мокрою печаткою банку.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення про часткове задоволення позову.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині стягнення коштів за депозитними договорами та ухвалюючи в цій частині нове рішення про відмову в позові, суд апеляційної інстанції керувався тим, що станом на час звернення позивача до банку та на час ухвалення рішення суду першої інстанції позивач не надав доказів на підтвердження укладення між сторонами договорів банківського вкладу, внесення грошових коштів, знаходження на вказаних рахунках коштів та продовження існування договірних відносин між сторонами.

З огляду на викладене апеляційний суд не погодився з доводами позивача та місцевого суду про врахування як доказу облікування коштів на рахунках ОСОБА_1 витягу зі Звіту про концентрацію ризиків з пасивними операціями банку ПАТ КБ «ПриватБанк» станом на 01 квітня 2014 року, наданого Національним банком України.

Переглядаючи справу, Верховний Суд зазначив таке.

Постановою Національного банку України від 19 березня 2003 року № 124 (zareestrovana в Міністерстві юстиції України 07 травня 2003 року за № 353/7674, на даний час втратила чинність на підставі Постанови Національного банку України № 129 від 01 березня 2016 року) було затверджено «Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України», в якій міститься форма № 625 (місячна) «Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку». Зазначена форма містить відомості про усі істотні умови депозитних договорів контрагентів банку, загальний розмір зобов'язань банку за якими перевищує два мільйони гривень.

Відповідно до пунктів 1.4, 2.7 Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 27 грудня 2007 року № 481, статті 55 Закону України «Про Національний банк України», статті 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Постанови Національного банку України від 01 березня 2016 року № 129 «Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України», в якій міститься форма № 625 (місячна) «Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку», виключно Національний Банк України може надавати вичерпну інформацію щодо спірного договору та загальної суми зобов'язань Банку за ним перед позивачем (у разі наявності).

Верховний Суд погодився з висновками місцевого суду про те, що наданий до суду позивачем Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку (форма № 625) є одним із належних доказів, у сукупності з іншими наданими доказами, щодо укладення між ОСОБА_1 і банком відповідних договорів та внесення ним відповідних коштів за цими договорами, який підтверджує неповернення боржником коштів кредиторю.

Також місцевий суд дійшов обґрунтованого висновку, що факт укладення вказаних депозитних договорів підтверджується Витягом з електронного додатка до договору про переведення боргу б/н від 17 листопада 2014 року,

що за своїм юридичним змістом фактично є формою банківської виписки (довідки) за всіма банківськими договорами позивача, що є предметом розгляду.

Банк не спростував ані факту укладення депозитних договорів з позивачем, ані факту неповернення грошових коштів на вимогу вкладника.

Колегія суддів вважає неприйнятними висновки апеляційного суду про те, що позивач не надав доказів на підтвердження факту укладення договорів банківських вкладів та зарахування коштів на рахунки, оскільки доказами зарахування коштів є лише оригінали договорів банківських вкладів та оригінали квитанцій про внесення грошових коштів на банківські рахунки, яких позивач не надав.

Суд першої інстанції правильно вважав доведеним факт укладення між сторонами договорів банківських вкладів та внесення грошових коштів на підставі наданого позивачем Звіту про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку (форма № 625) ПАТ КБ «ПриватБанк» та формою банківської виписки (довідки) за всіма банківськими договорами позивача, що є предметом розгляду.

За результатами касаційного перегляду цієї справи Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду встановила підстави для відступу від висновку, викладеного у постановах Верховного Суду від 17 липня 2019 року у справі № 316/265/17 (провадження № 61-4981св19), від 29 січня 2020 року у справі № 757/52212/18-ц (провадження № 61-406св21), від 18 червня 2021 року у справі № 591/2491/19 (провадження № 61-5259св20), де за аналогічних обставин Верховний Суд дійшов протилежного висновку та вважав, що наданий до суду Національним банком України Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку (форма № 625) не може бути належним та допустимим доказом неповернення коштів банком вкладнику та підтверджувати укладення між сторонами відповідних банківських договорів і внесення відповідних коштів за цими договорами.

Встановивши, що після подання позивачем 18 квітня 2014 року заяви про розірвання депозитних договорів суми за спірними договорами банківського вкладу станом на час розгляду справи не були повернені на вимогу позивача, місцевий суд зробив правильний висновок про стягнення суми вкладів разом із нарахованими відсотками станом на 31 березня 2014 року.

Колегія суддів суду касаційної інстанції дійшла висновку, що позивач також має право на стягнення процентів за депозитними договорами в період з 01 квітня 2014 року до 20 квітня 2014 року (день розірвання договорів).

Крім того, Верховний Суд погодився з висновком суду першої інстанції про наявність підстав для стягнення з банку на користь позивача 3 % річних на підставі статті 625 ЦК України за три роки, а саме з 01 квітня 2017 року до 01 квітня 2020 року, оскільки банк не виплатив позивачу суми депозитів після розірвання 20 квітня 2014 року депозитних договорів.

Колегія суддів звернула увагу на усталену практику Верховного Суду, що з моменту розірвання договору банківського вкладу за заявою клієнта на виниклі правовідносини не поширюється дія Закону України «Про захист прав споживачів», а отже пеня відповідно до частини п'ятої статті 10 цього Закону не нараховується.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 липня 2023 року у справі № 175/4639/19 (провадження № 61-11582сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112058271>.

3.5. Пункт договору іпотеки, в якому його сторонами обумовлено позасудове звернення стягнення на предмет іпотеки, необхідно розуміти як іпотечне застереження, яке не потребує укладення окремого договору про застосування відповідного способу звернення стягнення на предмет іпотеки

18 вересня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Алькор Інвест» (далі – ТОВ «ФК «Алькор Інвест») у справі за позовом ОСОБА_1 до державного реєстратора комунального підприємства «Путрівське» (далі – КП «Путрівське»), ТОВ «ФК «Алькор Інвест», третя особа – орган опіки і піклування Вишгородської міської ради Київської області, про визнання протиправним та скасування рішення державного реєстратора.

Судами встановлено, що 22 серпня 2006 року між відкритим акціонерним товариством комерційним банком «Надра» (далі – ВАТ КБ «Надра») та ОСОБА_1 укладено кредитний договір, за умовами якого остання отримала кредит строком до серпня 2021 року. На забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором укладено договір іпотеки, за умовами якого ОСОБА_1 передала банку в іпотеку належну їй на праві власності квартиру.

У пункті 5.3 договору іпотеки передбачено, що звернення стягнення на предмет іпотеки відбувається на підставі, зокрема домовленості сторін про передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки у рахунок виконання основного зобов'язання у порядку, передбаченому статтею 37 Закону України «Про іпотеку».

У 2019 році між ПАТ КБ «Надра» та ТОВ «ФК «Алькор Інвест» укладено договір про відступлення прав за договором іпотеки, який нотаріально посвідчено.

У зв'язку з неналежним виконанням позивачем кредитних зобов'язань ТОВ «ФК «Алькор Інвест» направило на адресу ОСОБА_1 лист з вимогою у тридцятиденний термін повернути всю суму заборгованості за кредитним договором та повідомило про свій намір, у разі невиконання вказаної вимоги, звернути стягнення на предмет іпотеки.

У травні 2019 року ТОВ «ФК «Алькор Інвест» звернулося до державного реєстратора КП «Путрівське» із заявою про державну реєстрацію права

власності на квартиру, яке прийняло рішення про проведення відповідної державної реєстрації.

Відповідно до довідок про реєстрацію місця проживання встановлено, що у спірній квартирі зареєстровані позивач та двоє неповнолітніх дітей.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено, зокрема, у зв'язку з тим, що окремого застереження в іпотечному договорі, як підстави виникнення права власності у іпотекодержателя стаття 37 Закону України «Про іпотеку» у редакції, чинній на момент укладання договору іпотеки, не передбачала і в іпотечному договорі сторони про це не домовлялися. А тому прийняття державним реєстратором рішення про державну реєстрацію права власності, що виникає на підставі договору про відступлення прав за іпотечним договором, є протиправним.

Постановою Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду змінено у мотивувальних частинах та викладено в редакції цієї постанови, в інших частинах судові рішення залишено без змін з огляду на таке.

Із внесенням змін до статті 37 Закону України «Про іпотеку» згідно із Законом України від 25 грудня 2008 року № 800-VI «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» норми статті 37 Закону України «Про іпотеку» передбачають, що іпотекодержатель може задовольнити забезпечену іпотекою вимогу шляхом набуття права власності на предмет іпотеки. Правовою підставою для реєстрації права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, яке є предметом іпотеки, є договір про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідне застереження в іпотечному договорі, яке прирівнюється до такого договору за своїми правовими наслідками та передбачає передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання.

Положення Закону України «Про іпотеку» прямо вказують, що договір про задоволення вимог іпотекодержателя, яким також вважається відповідне застереження в іпотечному договорі, є одним зі шляхів звернення стягнення на предмет іпотеки.

У пункті 5.3 договору іпотеки від 22 серпня 2006 року сторони договору обумовили, що звернення стягнення на предмет іпотеки відбувається на підставі домовленості сторін про передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки у рахунок виконання основного зобов'язання у порядку, передбаченому статтею 37 Закону України «Про іпотеку», тобто закріпили іпотечне застереження про можливість набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки.

Отже, зазначений пункт договору іпотеки містить відповідне застереження, яке прирівнюється до договору, згідно з яким іпотекодавець засвідчує, що він надає згоду на набуття права власності на предмет іпотеки іпотекодержателем за власним одноосібним письмовим рішенням.

Таким чином, суди при задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 помилково послалися на відсутність іпотечного застереження у договорі іпотеки, оскільки вказаний пункт договору іпотеки необхідно розуміти як іпотечне застереження, яке не потребує укладення сторонами окремого договору про застосування позасудового способу звернення стягнення на предмет іпотеки.

У зв'язку з викладеним Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року у справі № 303/1775/19 (провадження № 61-5688св20), оскільки пункт договору іпотеки, в якому його сторонами обумовлено позасудове звернення стягнення на предмет іпотеки, необхідно розуміти як іпотечне застереження, яке не потребує укладення сторонами окремого договору про застосування відповідного способу звернення стягнення на предмет іпотеки.

Аналіз положень Закону України «Про іпотеку» прямо вказує, що договір про задоволення вимог іпотекодержателя, яким також вважається відповідне застереження в іпотечному договорі, є одним із шляхів звернення стягнення на предмет іпотеки.

Стягнення є примусовою дією іпотекодержателя, направленою до іпотекодавця з метою задоволення своїх вимог. При цьому до прийняття Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» право іпотекодержателя звернути стягнення на предмет іпотеки (як у судовому, так і в позасудовому порядку) не залежало від наявності згоди іпотекодавця, а залежало від наявності факту невиконання боржником умов кредитного договору.

Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» ввів тимчасовий мораторій на право іпотекодержателя відчужувати майно іпотекодавця без згоди останнього на його відчуження.

Ураховуючи викладене, суди дійшли обґрунтованих висновків про те, що спірна квартира, яка є предметом іпотеки за споживчим кредитом, використовується позивачем із дітьми як місце постійного проживання, не може бути примусово стягнута на підставі дії Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».

Отже, у державного реєстратора були наявні підстави для відмови у проведенні державної реєстрації права власності на вказану квартиру за ТОВ «ФК «Алькор Інвест».

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 вересня 2023 року у справі № 363/2337/19 (провадження № 61-6787сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113721715>.

3.6. Якщо в кредитному договорі банк не зазначив та не надав доказів наявності, переліку додаткових і супутніх банківських послуг кредитодавця та/або кредитного посередника, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту, які надаються позичальнику та за які банк установив щомісячну комісію за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування), то положення кредитного договору щодо обов'язку позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування) є нікчемними відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування»

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу акціонерного товариства «Банк Кредит Дніпро» (далі – АТ «Банк Кредит Дніпро») у справі за позовом АТ «Банк Кредит Дніпро» до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за кредитним договором.

Судами встановлено, що між сторонами у справі було укладено кредитний договір, умовами якого, крім іншого, визначено обов'язок позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування).

Банк свої зобов'язання за кредитним договором виконав у повному обсязі, надавши кошти відповідачу, у свою чергу, ОСОБА_1 належним чином свої зобов'язання не виконувала, унаслідок чого утворилась заборгованість.

З наданого банком розрахунку заборгованості вбачається, що ОСОБА_1 має заборгованість за кредитним договором, яка складається із залишку простроченого кредиту, прострочених відсотків та простроченої комісії.

Заочним рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково. Стягнуто з ОСОБА_1 на користь АТ «Банк Кредит Дніпро» заборгованість за кредитним договором, яка складається із залишку простроченого кредиту та залишку прострочених відсотків. Оскільки комісія банком нараховується відповідачу за дії, які банк здійснює на власну користь, суди дійшли висновку про те, що відсутні підстави для задоволення вимог в частині стягнення заборгованості за простроченими комісіями.

На розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду постало питання правомірності нарахування банком щомісячної комісії за обслуговування кредиту.

Постановою Верховного Суду заочне рішення районного суду та постанову апеляційного суду в оскаржуваних частинах змінено, викладено їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови та зазначено таке.

У справі, яка переглядалася, суд установив, що в вересні 2019 року між АТ «Банк Кредит Дніпро» та ОСОБА_1 було укладено кредитний договір, умовами якого (пункт 1.2 та розділ 4) передбачено обов'язок позичальника

щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування).

10 червня 2017 року набув чинності Закон України «Про споживче кредитування» (далі – ЗУ «Про споживче кредитування»), у зв'язку з чим у Законі України «Про захист прав споживачів» текст статті 11 викладено в такій редакції: «Цей Закон застосовується до відносин споживчого кредитування у частині, що не суперечить Закону України «Про споживче кредитування».

Закон України «Про споживче кредитування» передбачає право банку встановлювати у кредитному договорі комісію за обслуговування кредиту.

Відповідно до частини першої статті 11 Закону України «Про споживче кредитування» після укладення договору про споживчий кредит кредитор на вимогу споживача, але не частіше одного разу на місяць, у порядку та на умовах, передбачених договором про споживчий кредит, безоплатно повідомляє йому інформацію про поточний розмір його заборгованості, розмір суми кредиту, повернутої кредитодавцю, надає виписку з рахунку/рахунків (за їх наявності) щодо погашення заборгованості, зокрема інформацію про платежі за цим договором, які сплачені, які належить сплатити, дати сплати або періоди у часі та умови сплати таких сум (за можливості зазначення таких умов у виписці), а також іншу інформацію, надання якої передбачено цим Законом, іншими актами законодавства, а також договором про споживчий кредит.

Згідно з частиною п'ятою статті 12 Закону України «Про споживче кредитування» умови договору про споживчий кредит, які обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими цим Законом, є нікчемними.

Комісія за обслуговування кредитної заборгованості може включати плату за надання інформації про стан кредиту, яку споживач вимагає частіше одного разу на місяць. Умова договору про споживчий кредит, укладеного після набуття чинності Закону України «Про споживче кредитування», щодо оплатності інформації про стан кредитної заборгованості, яку споживач вимагає один раз на місяць, є нікчемною відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».

Необхідність внесення плати за додаткові, супутні послуги банку, пов'язанні з розрахунково-касовим обслуговуванням, передбачено в розділі 4 «Графік платежів/розрахунок загальної вартості кредиту для клієнта та реальної процентної ставки» кредитного договору.

Переліку додаткових та супутніх банківських послуг кредитодавця, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту, що надаються позивачу та за які банком встановлена щомісячна комісія за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування), у договорі не зазначено.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку про те, що якщо в кредитному договорі банк не зазначив та не надав доказів наявності, переліку додаткових та супутніх банківських

послуг кредитодавця та/або кредитного посередника, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту, які надаються позивачу та за які банком встановлена щомісячна комісія за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування), то положення кредитного договору щодо обов'язку позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування) є нікчемними відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».

У зв'язку з викладеним Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 січня 2023 року у справі № 172/410/21 (провадження № 61-17842св21), в якій суд за аналогічних обставин дійшов протилежного висновку.

З урахуванням викладеного висновки судів першої та апеляційної інстанцій про відмову у задоволенні позовних вимог про стягнення комісії є правильними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 204/224/21 (провадження № 61-4202сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848835>.

4. Спори, що виникають із трудових правовідносин

4.1. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний у разі припинення повноважень посадових осіб, зокрема посадових осіб – членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються функції з управління за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень. Віднесення статутом товариства певної посади до категорії посадових осіб не є підставою для визнання її такою, до якої застосовується положення пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України

23 січня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до державного підприємства «Адміністрація морських портів України» (далі – ДП «АМПУ», підприємство) про визнання наказу про звільнення незаконним, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди.

Судами встановлено, що наказом начальника адміністрації Миколаївської філії ДП «АМПУ» від 11 липня 2017 року ОСОБА_1 прийнято на роботу на посаду заступника начальника з економіки та фінансів.

Відповідно до наказу в. о. голови ДП «АМПУ» від 25 жовтня 2019 року припинено повноваження ОСОБА_1 на посаді заступника начальника з економіки та фінансів та звільнено з роботи відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України – припинення повноважень посадової особи.

У пункті 3 цього наказу зазначено, що у разі тимчасової відсутності на роботі, в тому числі відпустки, відрядження, тимчасової непрацездатності заступника начальника з економіки і фінансів датою його звільнення вважати перший робочий день, який слідує за останнім днем періоду тимчасової відсутності на роботі.

3 копією наказу ОСОБА_1 ознайомився 14 листопада 2019 року оскільки до 12 листопада 2019 року перебував на лікарняному.

Середньоденний заробіток ОСОБА_1 склав 5 651,69 грн.

Рішення міського суду постановою апеляційного суду змінено в частині мотивів задоволення позовних вимог.

Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що уповноважений орган управління (Міністерство інфраструктури України) розподілив обов'язки і права керівника філії і посадових осіб головного підприємства згідно з Положенням про Миколаївську філію. До повноважень голови підприємства не відноситься призначення/звільнення заступників начальників філії, він лише здійснює погодження при призначенні або звільненні таких працівників. Ураховавши основні принципи Статуту ДП «АМПУ» та Положення про Миколаївську філію, суд першої інстанції правильно не взяв до уваги твердження відповідача про законність оспорюваного наказу й те, що голова підприємства має право як одноособовий орган, на власний розсуд приймати рішення про припинення повноважень всіх посадових осіб підприємства за пунктом 5 частини першої статті 41 КЗпП України, без попереднього повідомлення про звільнення, з'ясування вини працівника, доцільності та причини звільнення.

Системний аналіз пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України та частини третьої статті 99 ЦК України дає підстави для висновку, що припинення повноважень члена виконавчого комітету може відбутись у будь-який час та з будь-яких підстав. Необхідність таких правил обумовлена специфічним статусом члена виконавчого органу, який отримав від уповноваженого органу товариства право на управління. Разом із цим, припинення повноважень стосується лише посадових осіб – членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються функції по управлінню за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень. У даному випадку позивач (заступник начальника філії) прийнятий на посаду без укладення трудового договору, в якому б зазначались додаткові умови розірвання трудового договору та припинення повноважень без зазначення причин, підстав та без дотримання процедури звільнення.

При цьому положеннями Статуту ДП «АМПУ» передбачено єдиний випадок припинення повноважень посадової особи підприємства (підпункт 7 пункту 8.24), зокрема голови підприємства. Вказане свідчить про те, що відповідач неправильно застосував норми матеріального права, а саме пункт 5 частини першої статті 41 КЗпП України та поширив їх на позивача як суб'єкта трудових відносин, який може бути звільнений за загальною процедурою, передбаченою нормами трудового законодавства, з відповідними гарантіями від незаконного звільнення, із зазначенням відповідних підстав.

У частині розміру стягнутого середнього заробітку за час вимушеного прогулу рішення суду першої інстанції змінено, зменшено суму стягнення з урахуванням утримання податку та інших обов'язкових платежів.

Верховний Суд рішення суду першої інстанції у незмінній частині та постанову апеляційного суду залишив без змін, зробивши такі правові висновки.

Згідно зі статтею 92 ЦК України дієздатність юридичної особи здійснюється через її органи. Поняття дієздатності є цивілістичним, а отже, формування, зміна та припинення органів юридичної особи регулюються цивільним законодавством. Той факт, що члени колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособовий його керівник перебувають у трудових відносинах із товариством, не встановлює пріоритет трудового регулювання над цивільним, оскільки до цих відносин не може застосовуватися модель «роботодавець – працівник», властива трудовим відносинам. Правовий статус членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового його керівника значно відрізняється від статусу інших працівників, що обумовлено специфікою його трудової діяльності, яка полягає у виконанні ним функцій по управлінню товариством.

Розірвання трудового договору згідно з пунктом 5 частини першої статті 41 КЗпП України можливе за наявності попереднього припинення повноважень посадової особи, тобто рішення вищого органу управління або виконавчого органу, що наділений повноваженнями з прийому/звільнення працівників. Для звільнення за вказаною нормою мають бути присутні обставини: звільнений працівник повинен бути посадовою особою товариства; повинно заздалегідь відбутись припинення його повноважень (окреме рішення вищого органу управління), що в наступному є підставою для розірвання з ним трудового договору в порядку, передбаченому чинним законодавством України та статутними документами господарського товариства.

З урахуванням наведеного Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду дійшла висновку, що відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний у випадку припинення повноважень посадових осіб. Проте вказане стосується посадових осіб – членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються

функції по управлінню за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень.

Щодо інших посадових осіб, то розірвання з ними трудового договору має відбуватись на інших підставах, встановлених трудовим законодавством, що також передбачає дотримання відповідних встановлених цим законодавством гарантій. При цьому віднесення статутом товариства певної посади до категорії «посадових осіб» не є підставою для визнання її такою, до якої застосовується положення пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України.

Отже, на підставі пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України не може бути звільнено працівника філії державного підприємства, який не є членом виконавчого органу.

Суди попередніх інстанцій, вирішуючи спір по суті, повно та всебічно дослідили обставини справи, надали належну правову оцінку поданим сторонами доказам і зробили правильний висновок про те, що роботодавець помилково поширив дію положень пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України на позивача як суб'єкта трудових відносин, який має бути звільнений за загальною процедурою, передбаченою нормами трудового законодавства, з відповідними гарантіями від незаконного звільнення, із зазначенням відповідних підстав. ОСОБА_1 був звільнений з посади заступника начальника філії державного підприємства, яка не є юридичною особою, і відповідно, не є виконавчим органом, і він не є членом наглядової ради підприємства.

При цьому апеляційний суд вірно змінив мотиви судового рішення суду першої інстанції, а також зменшив розмір середнього заробітку за час вимушеного прогулу, що підлягав стягненню.

Також правильними є висновки в частині відшкодування моральної шкоди, розмір якої визначено, виходячи з засад розумності та справедливості.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 січня 2023 року у справі № 766/23789/19 (провадження № 61-3796сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930323>.

4.2. Втрата чинності постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» лише 22 листопада 2022 року не свідчить про правомірність її застосування до правовідносин щодо звільнення сумісника в період з 19 липня до 22 листопада 2022 року, оскільки КЗпП України в редакції, чинній з 19 липня 2022 року, має вищу юридичну силу, ніж підзаконний нормативно-правовий акт, і не передбачає такої підстави для розірвання трудового договору, як звільнення з роботи за сумісництвом у зв'язку з прийняттям на цю роботу працівника, який не є сумісником

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1

до Комунального некомерційного підприємства «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня Вінницької обласної ради» (далі – КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня»), третя особа – ОСОБА_2, про визнання незаконним і скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Судами встановлено, що у червні 2020 року наказом КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» № 73-К ОСОБА_1 прийнято з 13 червня 2020 року на 0,5 посади лікаря ортопеда-травматолога дитячого травматологічного пункту, з умовами роботи – за сумісництвом.

У липні 2022 року наказом КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» № 75/К ОСОБА_3 прийнято з 01 серпня 2022 року на 0,5 посади лікаря-стажиста з дитячої ортопедії і травматології травматологічного пункту, 0,25 посади лікаря-стажиста з дитячої ортопедії і травматології та 0,25 посади лікаря-стажиста з дитячої ортопедії і травматології на час служби в Збройних Силах України ОСОБА_5, з умовами роботи – основна.

Наказом КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» від 01 серпня 2022 року № 79/К звільнено ОСОБА_1 з 01 серпня 2022 року із займаної посади у зв'язку з прийняттям працівника, який не є сумісником.

Копію вказаного наказу ОСОБА_1 отримав 01 серпня 2022 року, зазначивши: «З наказом не згоден, оскільки відсутнє посилання на підстави звільнення, встановлені нормами чинного трудового законодавства (зокрема КЗпП України)».

У наказі КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» від 01 серпня 2022 року № 80/К «Про внесення змін до наказу від 01 серпня 2022 року № 79/К «Про припинення трудового договору» вказано, що з метою усунення технічної опіски, допущеної при складанні наказу від 01 серпня 2022 року № 79/К, констатуючу частину наказу № 79/К викладено в такій редакції: «Звільнити ОСОБА_1, який працює за зовнішнім сумісництвом на 0,5 посади лікаря ортопеда-травматолога дитячого травматологічного пункту, 01 серпня 2022 року у зв'язку із прийняттям працівника, який не є сумісником, на підставі статті 7 КЗпП України, пункту 8 Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, затвердженого наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 28 червня 1993 року № 43. Підстава: наказ «Про прийняття на роботу ОСОБА_3» від 29 липня 2022 року № 75/К».

Суди також встановили, що ОСОБА_1 не є членом профспілки.

Згідно з витягом з ЄДР КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» є юридичною особою – комунальним підприємством, його керівником є ОСОБА_2.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено.

Рішення мотивовано тим, що КЗпП України не містить такої підстави звільнення, як прийняття на роботу працівника, який не є сумісником. Правовідносини щодо звільнення працівників комунальних підприємств, яким

є відповідач, не регулюються Положенням № 43, оскільки його норми поширюються на підприємства виключно державної форми власності.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано і ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, рішення міського суду змінено, викладено його мотивувальну частину в редакції цієї постанови, у решті рішення міського суду залишено без змін з огляду на таке.

Підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця визначено в статтях 40, 41, 43, 43-1 КЗпП України.

Законом України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» (далі – Закон України № 2352-IX, дата набрання чинності – 19 липня 2022 року) внесені зміни, зокрема до КЗпП України.

Абзац четвертий частини першої статті 43-1 КЗпП України, який передбачав таку підставу розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця без попередньої згоди виборного органу первинної профспілкової організації, як звільнення сумісника у зв'язку з прийняттям на роботу працівника, який не є сумісником, було виключено.

Статтю 102-1 КЗпП України викладено в такій редакції: «Сумісництвом вважається виконання працівником, крім основної, іншої оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому самому або іншому підприємстві, в установі, організації або у роботодавця – фізичної особи. Працівники, які працюють за сумісництвом, одержують заробітну плату за фактично виконану роботу». Таким чином, зі статті 102-1 КЗпП України було виключено норму, яка визначала, що умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій визначаються Кабінетом Міністрів України.

Згідно з пунктом 3 частини четвертої Прикінцевих та перехідних положень Закону України № 2352-IX протягом двох місяців з дня набрання чинності цим Законом: Кабінету Міністрів України забезпечити прийняття нормативно-правових актів, необхідних для реалізації цього Закону; привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

На виконання Закону України № 2352-IX Кабінет Міністрів України постановою від 22 листопада 2022 року № 1306 визнав такою, що втратила чинність, зокрема постанову Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій», розпорядженням від 22 листопада 2022 року № 1047-р скасував наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 28 червня 1993 року № 43 «Про затвердження

Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій».

Аналіз зазначених норм свідчить, що під час розгляду спорів про звільнення працівників-сумісників, звільнених з 19 липня 2022 року, не підлягає застосуванню постанова Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положення № 43 про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій.

Втрата чинності постанови Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» лише 22 листопада 2022 року не свідчить про правомірність її застосування до правовідносин щодо звільнення сумісника в період з 19 липня до 22 листопада 2022 року, оскільки КЗпП України в редакції, чинній з 19 липня 2022 року, який є законом, має вищу юридичну силу, ніж підзаконний нормативно-правовий акт, не передбачає такої підстави для розірвання трудового договору, як звільнення з роботи за сумісництвом у зв'язку з прийняттям на цю роботу працівника, який не є сумісником.

Таким чином, суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок, що до спірних правовідносин не підлягають застосуванню постанова Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положення № 43, проте помилився з мотивами неправомірності їх застосування, оскільки трудовий договір розірвано з підстав, які не передбачені чинними положеннями КЗпП України, отже ОСОБА_1 звільнено з порушенням трудового законодавства.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зазначив про відсутність підстав для відступлення від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду від 03 червня 2020 року у справі № 757/42264/16-ц (провадження № 61-48382св18), про те, що постанова Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положення № 43 застосовуються лише до працівників державних підприємств, установ і організацій, оскільки правовідносини у справі № 757/42264/16-ц та у справі, що переглядалася, не є подібними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 127/18918/22 (провадження № 61-8478сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115102791>.

4.3. Запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків звернення до суду, встановлених у статті 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину, що визначено пунктом 1 глави ХІХ Прикінцевих положень КЗпП України. При цьому вирішувати питання поважності пропуску такого строку не потрібно

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до державного підприємства «Морський торговельний порт «Чорноморськ» (далі – ДП «МТП «Чорноморськ») про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу.

Суди встановили, що з листопада 2017 року ОСОБА_1 перебувала у трудових відносинах з ДП «МТП «Чорноморськ», працювала на посаді економіста першої категорії відділу банківських операцій.

Наказом ДП «МТП «Чорноморськ» від 16 грудня 2019 року № 449 «Про зміни в організації виробництва і праці» проведено реорганізацію структурних підрозділів порту.

Відповідно до наказу ДП «МТП «Чорноморськ» від 24 березня 2020 року № 96 «Про зміни в організації виробництва і праці» унаслідок скрутного фінансово-економічного становища підприємства у ДП «МТП «Чорноморськ» запроваджено зміни в організації виробництва і праці шляхом скорочення чисельності працівників на підприємстві.

09 квітня 2020 року ОСОБА_1 вручено повідомлення про наступне вивільнення з 01 червня 2020 року та одночасно з цим запропоновано переведення на одну з наявних станом на 06 квітня 2020 року вакантних штатних одиниць. Позивач, ознайомившись із запропонованими їй вакантними посадами, не погодилася на їх зайняття.

Наказом ДП «МТП «Чорноморськ» від 21 липня 2020 року № 249/0-2 ОСОБА_1 звільнено з роботи на підставі пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП України у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці шляхом скорочення чисельності працівників.

У березні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ДП «МТП «Чорноморськ», у якому просила визнати незаконним та скасувати відповідний наказ ДП «МТП «Чорноморськ»; поновити її на посаді; стягнути з ДП «МТП «Чорноморськ» на її користь середній заробіток за весь час вимушеного прогулу.

Щодо строку звернення до суду, визначеного частиною першою статті 233 КЗпП України, ОСОБА_1 вказала, що пунктом 1 глави XIX «Прикінцеві положення» КЗпП України передбачено, що під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину. А тому ОСОБА_1 вважала, що вказаний строк вона не пропустила.

Рішенням районного суду позов ОСОБА_1 залишено без задоволення. Рішення суду мотивовано тим, що у відповідача мали місце зміни в організації виробництва і праці, у тому числі скорочення штату працівників із скороченням посади, яку займала позивач. Отже, при звільненні позивача на підставі пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП України відповідачем, як роботодавцем, не було порушено положень трудового законодавства.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано. У задоволенні позову відмовлено з інших правових підстав, а саме пропуску позивачем строку, визначеного частиною першою статті 233 КЗпП України. У заяві про поновлення пропущеного строку звернення до суду позивач не навела конкретних причин його пропуску, а обмежилася лише посиланнями на постанови Кабінету Міністрів України про встановлення на території України карантину, не зазначивши при цьому, яким чином введення карантину перешкоджало їй звернутися до суду з позовом у встановлений статтею 233 КЗпП України строк.

Переглядаючи справу, Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував, справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Згідно з частиною першою статті 233 КЗпП України у справах про звільнення працівник може звернутися до суду з заявою в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Законом України від 30 березня 2020 року № 540-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» КЗпП України доповнено главою ХІХ «Прикінцеві положення». Згідно з пунктом 1 цієї глави під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину.

Тлумачення наведених норм закону свідчить про те, що запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків, визначених статтею 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину.

Заявляючи клопотання про поновлення встановленого законом строку, особа не повинна наводити конкретних причин пропуску такого строку, крім тих, що пов'язані з внесеними до КЗпП України змінами. Крім того, не є необхідним і заявлення такого клопотання, оскільки строк звернення до суду не пропущено.

Враховуючи викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 листопада 2022 року у справі № 552/4200/21 (провадження № 61-20725св21), оскільки запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків, визначених статтею 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину, що визначено положеннями закону.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 947/8885/21 (провадження № 61-7480сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654116>.

5. Спори, що виникають із житлових правовідносин

5.1. Положення національного законодавства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини регулюють відносини, що виникають щодо користування келією, яка вважається житлом у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тому спір стосовно права користування житловим приміщенням, розташованим у будівлі, належній на праві власності релігійній організації, що виник між цією релігійною організацією та фізичною особою, підлягає вирішенню судом загальної юрисдикції відповідно до статті 19 ЦПК України

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом релігійної організації «Спасо-Преображенський монастир Української Греко-Католицької Церкви» (далі – РО «Спасо-Преображенський монастир УГКЦ») до ОСОБА_1 про визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням; за зустрічним позовом ОСОБА_1 до РО «Спасо-Преображенський монастир УГКЦ» про зобов'язання усунути перешкоди у користуванні житловим приміщенням.

Судами встановлено, що РО «Спасо-Преображенський монастир УГКЦ» є власником будинку на вул. Б. Хмельницького, 15 у смт Великі Бірки Тернопільського району Тернопільської області.

З 1999 року за згодою власника у вказаній будівлі проживала жіноча спільнота сестер Введення в храм Пресвятої Богородиці, яка формувалася під опікою та духовним провідом монастиря св. Теодора Студита та у подальшому розвинулася в жіночий монастир Введення у Храм Пресвятої Богородиці, як інститут єпархіального права.

Відповідач проживала та була зареєстрованою за адресою: вул. Б. Хмельницького, 15, смт Великі Бірки, Тернопільський район, Тернопільська область, з 01 червня 2011 року на правах монахині монастиря Введення у Храм Пресвятої Богородиці.

27 квітня 2017 монастир Введення у Храм Пресвятої Богородиці було закрито та доручено с. Теодосії (Андрусак) управляти справами монастиря до моменту заснування нового. 05 травня 2017 року ОСОБА_1 з власної волі залишила монастир, припинила ведення з іншими монахами спільного монашого життя з одночасним припиненням проживання в ньому, що, на думку позивача, є підставою для визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням.

ОСОБА_1 звернулась із зустрічним позовом про зобов'язання усунути перешкоди в користуванні житловим приміщенням.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні первісного позову відмовлено. Зустрічний позов задоволено частково, зобов'язано РО «СпасоПреображенський монастир УГКЦ» усунути та не чинити перешкоди

ОСОБА_1 у користуванні житловим приміщенням шляхом надання постійного безперешкодного доступу до даного житлового приміщення та надати дублікати ключів від воріт, вхідних дверей даного житлового приміщення.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та закрив провадження у справі, зазначивши, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки спір по суті є втручанням держави (в особі суду) у внутрішні організаційні справи релігійної організації та у право на свободу віросповідання, що суперечить статті 35 Конституції України та статті 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, справу передано для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Норми національного законодавства, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), регулюють відносини, що виникають з приводу користування келією, яка вважається житлом у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Відповідно до абзацу п'ятого статті 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місце проживання – житло з присвоєною у встановленому законом порядку адресою, в якому особа проживає, а також апартаменти (крім апартаментів у готелях), кімнати та інші придатні для проживання об'єкти нерухомого майна, заклад для бездомних осіб, інший надавач соціальних послуг з проживанням, стаціонарна соціально-медична установа та інші заклади соціальної підтримки (догляду), в яких особа отримує соціальні послуги.

Положеннями статті 8 Конвенції передбачено, що кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, до свого житла та кореспонденції.

Тривалий час проживання особи в житлі, незалежно від його правового режиму, є достатньою підставою для того, щоб вважати відповідне житло належним такій особі в розумінні статті 8 Конвенції. Втрата житла будь-якою особою є крайньою формою втручання у права на житло.

Келія – це спеціальна кімната чи будинок, у якому мешкають ченці в монастирі. Проживання монаха у келії є основою монашого життя, яке полягає у послузі, євангельському та аскетичному способі життя, покірній апостольській праці. Монахи монастиря проживають відокремлено в монастирі з обмеженою для вступу сторонніх осіб територією (клявзурою).

Як правило, право на свободу релігії, гарантоване Конвенцією, виключає будь-яку дискрецію з боку держави. Проте це не заперечує можливості та необхідності судового контролю з боку держави за дотриманням прав осіб, гарантованих Конвенцією.

Відповідно, вирішуючи конфлікт між двома правами, які однаково захищені Конвенцією, слід збалансувати право особи на приватне життя

та право релігійної організації на автономність. Держава покликана гарантувати обидва ці права, і якщо захист одного призводить до втручання у інше, то вона має обрати належні засоби, аби зробити таке втручання пропорційним до мети, яку переслідує.

Релігійна організація, звернувшись до суду загальної юрисдикції із позовом про визнання фізичної особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням, а в подальшому ОСОБА_1, яка, вступивши в цивільний процес, заявила зустрічний позов про усунення перешкод в користуванні житловим приміщенням, визнали юрисдикцію держави щодо вирішення цивільно-правового спору, що виник між ними.

Такими діями сторони фактично вказали на неможливість врегулювання відносин, що виникли між ними в межах канонічного права.

Крім того, зняття особи із задекларованого або зареєстрованого місця проживання (перебування) потребує вчинення відповідних дій уповноваженими органами.

При вирішенні спору щодо визнання особи такою, що втратила право на користування житлом, суду необхідно встановити, чи наявний спір про право; чи було порушено право особи; чи постраждала особа (прямо чи опосередковано) від стверджуваного порушення; з'ясувати зв'язок особи із конкретним місцем проживання та обставини справи.

Отже, питання у цій справі, які поставлені перед судом, не свідчать про втручання держави у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, оскільки спірні правовідносини виникли з приводу користування житловим приміщенням, і такий спір стосується цивільних прав та обов'язків сторін та підлягає вирішенню судом відповідно до статті 19 ЦПК України.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду зробила висновок про те, що норми національного законодавства, з урахуванням практики ЄСПЛ (рішення ЄСПЛ у справах: «Кривіцька та Кривіцький проти України», «Баклі проти Сполученого Королівства», «Саган проти України», «Фернандес Мартінес проти Іспанії»), регулюють відносини, що виникають з приводу користування келією, яка вважається житлом у розумінні статті 8 Конвенції.

Закриваючи провадження у справі, суд апеляційної інстанції не врахував вказані положення чинного законодавства України, практику ЄСПЛ та дійшов помилкового висновку про те, що спірні правовідносини не регулюються актами цивільного законодавства, а юрисдикція загальних судів не поширюється на спори щодо користування приміщеннями культових споруд – монастирів (келіями), які регулюються, зокрема, Кодексом Канонів Східних Церков, Типіконом Студійського Уставу.

З огляду на висновки, зроблені за результатами касаційного перегляду цієї справи, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступила від висновку щодо юрисдикції спору, викладеного в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного

цивільного суду у складі Верховного Суду від 17 серпня 2022 року у справі № 607/15017/20-ц (провадження № 61-5940св22).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 607/15144/20 (провадження № 61-5158сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111677114>.

5.2. Якщо в особи на підставі договору найму виникає право на передачу у власність у порядку приватизації займаного житлового приміщення державної форми власності, то уповноважений орган, створений місцевою державною адміністрацією, орган місцевого самоврядування, державне підприємство, організація, установа, у повному господарському віданні або оперативному управлінні яких перебуває державний житловий фонд, що зволікають з ухваленням рішень щодо оформлення передачі житла в приватну власність, мають бути зобов'язані вжити всіх визначених законодавством заходів щодо приватизації та розглянути заяву про передачу спірного житла у приватну власність особи.

У разі відмови та бездіяльності уповноваженого органу в здійсненні особою права на приватизацію житлового приміщення належним та ефективним способом захисту порушених прав такої особи є визнання права на приватизацію та зобов'язання вчинити дії щодо розгляду заяви про оформлення передачі квартири у приватну власність

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Поліського національного університету про визнання права на приватизацію квартири, зобов'язання здійснити розгляд заяви про оформлення передачі квартири у приватну власність.

Судами встановлено, що з серпня 2006 року ОСОБА_1 працює на посаді завідувача кафедри Поліського національного університету.

11 квітня 2007 року між Державним вищим навчальним закладом «Державний агроекологічний університет» (у 2008 році змінено назву на Житомирський національний агроекологічний університет, у 2020 році – на Поліський національний університет) і ОСОБА_1 укладено договір, за умовами якого відповідач передав, а позивач прийняв у володіння та користування для проживання строком на 10 років житлове приміщення.

Пунктом 4.2.3 договору передбачено, що університет зобов'язаний по закінченні 10-річного строку найму приміщення, якщо співробітник протягом дії договору перебував у трудових відносинах з університетом, передати право власності на приміщення співробітнику у порядку, встановленому чинним законодавством. Також відповідно до п. 5.1.4 договору після закінчення 10-річного строку з моменту його підписання співробітник має право набути

право власності на приміщення у порядку, встановленому чинним законодавством.

У 2017 році вчена рада Житомирського національного агроекологічного університету надала згоду на передачу квартири у власність ОСОБА_1.

У грудні 2020 року та у лютому 2021 року позивач звертався до ректора університету із заявами про передачу квартири у приватну власність шляхом приватизації, однак його звернення фактично не були розглянуті, у зв'язку з чим він звернувся до суду за захистом своїх прав та просив позов задовольнити.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Суди дійшли висновків, зокрема, що визнання у судовому порядку за позивачем права на приватизацію спірної квартири, яке по суті не заперечується відповідачем, не є ефективним способом захисту прав. Крім того, університет не є спеціально уповноваженим органом, наділеним повноваженнями ухвалювати рішення про передачу квартири у приватну власність.

Постановою Верховного Суду рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано і ухвалено нове рішення про задоволення позову. Визнано за ОСОБА_1 право на приватизацію квартири, зобов'язано Поліський національний університет розглянути заяву про оформлення передачі спірної квартири у приватну власність ОСОБА_1 з огляду на таке.

Згідно зі статтею 345 ЦК України фізична або юридична особа може набути право власності на майно у разі приватизації державного та комунального майна у порядку, встановленому законом.

Статтею 628 ЦК України визначено зміст договору, який становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Договір є обов'язковим для виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

У справі, що переглядалася, судами встановлено, що у договорі, який було укладено між ОСОБА_1 та Державним вищим навчальним закладом в 2007 році, єдиною умовою, визнаною сторонами, необхідною для набуття права власності, зазначено факт перебування у трудових правовідносинах співробітника з університетом протягом 10 років.

Таким чином, з урахування факту дотримання та виконання позивачем умов договору найму, у нього виникло право вимагати передання йому у власність спірної квартири, і таке право ґрунтується насамперед на принципі свободи договору (статті 3, 627 ЦК України) та загальному імперативі про обов'язковість договору до виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

Заборона приватизації об'єктів та майна державних і комунальних закладів освіти, закріплена статтею 80 Закону України «Про освіту», є загальним правилом, у той час як стаття 70 Закону України «Про вищу освіту» встановлює заборону передачі майна у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників вищого навчального закладу та вищого колегіального органу

самоврядування вищого навчального закладу і містить виняток – «крім випадків, передбачених законодавством».

Вказані правові норми передбачають заборону приватизації, яка стосується об'єктів державних і комунальних закладів освіти, необхідних для використання в освітньому процесі, для провадження видів діяльності, передбачених спеціальними законами, а у цій справі спір стосується житлового приміщення, що не має статусу службового житла, належить на праві власності державі в особі Державного вищого навчального закладу «Державний агроекологічний університет» (нині – Поліський національний університет), у яке позивач вселився на законних підставах та тривалий час там проживає (понад 15 років), тобто має триваючі зв'язки із цим житлом.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду зауважила, що встановлене законом право громадянина на житло, у тому числі і на приватизацію житла, гарантується державою і підлягає захисту у разі його порушення.

Визнання відповідного суб'єктивного права (права на приватизацію) та зобов'язання вчинити дії щодо розгляду заяви про оформлення передачі квартири у приватну власність у контексті цієї справи є належним та ефективним способом захисту порушених прав.

Якщо уповноважений орган, створений місцевою державною адміністрацією, орган місцевого самоврядування, державне підприємство, організація, установа, у повному господарському віданні або оперативному управлінні яких знаходиться державний житловий фонд, зволікають із винесенням відповідних рішень, їх має бути зобов'язано вжити усіх визначених законодавством заходів щодо приватизації та розглянути заяву про передачу спірного житла у приватну власність особи.

З урахуванням висновку по суті спору Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вказала також, що відсутні підстави для уточнення (конкретизації) висновку у справі № 295/15557/17 (провадження № 61-48216св18).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 296/8558/21 (провадження № 61-1311сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115201851>.

6. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

6.1. Законодавець не передбачив такої можливості, як зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів у певні періоди, зокрема коли повнолітня дитина безпосередньо не бере участі в освітньому процесі, а також звільнення платника аліментів від сплати аліментів на утримання повнолітньої дитини у зв'язку з продовженням нею навчання в період канікул, переходу на навчання на інший освітній рівень або до іншого навчального закладу, зокрема вступу до магістратури

10 квітня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за скаргою ОСОБА_1 на дії головного державного виконавця Печерського районного відділу державної виконавчої служби у місті Києві Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції України (м. Київ) (далі – Печерський РВ ДВС, відділ).

Судами встановлено, що рішенням від 03 липня 2018 року (справа № 752/20152/16-ц), залишеним без змін постановою апеляційного суду від 11 квітня 2019 року, районний суд стягнув з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 аліменти на утримання повнолітньої дочки ОСОБА_3, у розмірі 1/5 частини всіх видів заробітку (доходу) щомісячно, починаючи з 24 вересня 2017 року і до закінчення нею навчання в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, тобто до 30 червня 2020 року, а у разі продовження навчання – не більше ніж до досягнення ОСОБА_3 23 років.

На виконання зазначеного рішення суду видано виконавчий лист, за яким здійснено розрахунок заборгованості зі сплати аліментів ОСОБА_1 за період із липня до листопада 2020 року.

Згідно з довідкою Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 18 вересня 2020 року ОСОБА_3 є студентом першого року навчання ОС «Магістр» денної форми навчання Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка IV рівня акредитації і закінчує навчання 31 травня 2022 року.

Відомості про ОСОБА_1, як боржника зі сплати аліментів, внесено до Єдиного реєстру боржників.

Оскільки державний виконавець невмотивовано нарахував йому заборгованість зі сплати аліментів за період з липня 2020 року, а не з дати винесення наказу про зарахування ОСОБА_3 на навчання у магістратурі (вересень 2020 року), то у нього утворилася заборгованість, що склала більше трьох місяців, і відомості про нього як боржника протиправно були внесені до Єдиного реєстру боржників.

За таких обставин ОСОБА_1 просив суд визнати неправомірними дії головного державного виконавця щодо складання розрахунку заборгованості зі сплати аліментів від 14 грудня 2020 року.

Постановою апеляційного суду ухвалу районного суду в частині задоволення вимог ОСОБА_1 скасовано та ухвалено в цій частині нове судове рішення, яким у задоволенні скарги про визнання неправомірними дій головного державного виконавця відмовлено.

Апеляційний суд зазначив, що після закінчення навчання на бакалавраті ОСОБА_3 продовжила навчання на магістратурі, а чинне законодавство не передбачає зупинення нарахування аліментів або звільнення платника аліментів від сплати аліментів на утримання повнолітньої дитини у зв'язку з продовженням нею навчання в період канікул, переходу на навчання або вступу до магістратури.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду постанову апеляційного суду залишив без змін, зробивши такі правові висновки.

Відповідно до статті 199 СК України якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Право на утримання припиняється у разі припинення навчання.

Завершення повнолітньою дочкою/сином, до досягнення ними 23 років, навчання на певному освітньому рівні та:

1) безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу на наступний рівень освіти; або

2) безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу для здобуття освіти на наступному рівні чи за іншою спеціальністю, незалежно від того, чи відбувається це в тому самому або у різних начальних закладах освіти, не свідчить про припинення навчання та, відповідно, саме по собі не є підставою для припинення права на утримання (аліменти).

При цьому, як вступ (перехід) на наступний освітній рівень навчання, так і вступ (перехід) до іншого навчального закладу після завершення навчання та здобуття певного рівня освіти, пов'язані із певними часовими періодами, протягом яких не відбувається безпосередньо освітній процес, однак триває освітня діяльність, зокрема вступна кампанія (подача документів, здача іспитів, проходження співбесід, видання наказу про зарахування до навчального закладу тощо).

Такі процедури, що тривають певні періоди часу, є об'єктивними, нормативно врегульованими та їх тривалість не залежить від волі особи, яка здобуває освіту.

Виключення цих періодів із часу, протягом якого повнолітні дочка, син мають право на утримання, не узгоджується із вимогами статті 53 Конституції України, статей 1, 3, 10 Закону України «Про освіту», частини другої статті 199 СК України та є несправедливим.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду, проаналізувавши положення частини другої статті 199 СК України, дійшла висновку, що законодавець не передбачив такої можливості, як зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів у певні періоди, зокрема коли повнолітня дитина безпосередньо не бере участі в освітньому процесі, а також звільнення платника аліментів від сплати аліментів на утримання повнолітньої дитини у зв'язку з продовженням нею навчання в період канікул, переходу на навчання на інший освітній рівень або до іншого навчального закладу, зокрема вступу до магістратури. Правило частини другої статті 199 СК України виключно передбачає припинення права повнолітньої дитини на утримання у разі припинення нею навчання, тобто закінчення або відрахування з навчання у навчальному закладі. Законодавець не передбачив винятку з правила частини першої статті 199 СК України, яка, зокрема не містить застереження про те,

що канікулярний період, період вступу до вищого навчального закладу для здобуття вищого рівня освіти не входять до періоду нарахування та сплати аліментів одним із батьків на користь повнолітньої дитини.

Також потрібно враховувати, що стаття 199 СК України не враховує зміни в системі освіти в Україні, які відбулися після прийняття цього Кодексу. Станом на момент виникнення спірних правовідносин в Україні діє новий Закон України «Про вищу освіту», прийнятий Верховною Радою України 01 липня 2014 року за № 1556-VII, у редакції Закону України від 17 червня 2020 року № 720-IX.

СК України, який встановив обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання, був прийнятий 10 січня 2002 року і набрав чинності 01 січня 2004 року.

На момент прийняття СК України був чинним Закон Української РСР від 23 травня 1991 року «Про освіту», системне та логічне тлумачення правових норм якого дає підстави для висновку, що законодавець станом на 10 січня 2002 року розглядав навчання на магістерському рівні як продовження освіти за спеціальністю з метою здобуття повної вищої освіти на основі бакалаврського рівня (який на той час не вважався повною вищою освітою і надавався тільки закладам I-III рівня акредитації).

У справі, що переглядалась, боржник не довів, що існували підстави для закінчення виконавчого провадження 30 червня 2020 року у зв'язку з повним фактичним виконанням рішення суду або, що після цієї дати державний виконавець не мав повноважень нараховувати до сплати боржнику аліментні платежі відповідно до змісту резолютивної частини виконуваного ним судового рішення, адже не було підстав для застосування до спірних правовідносин частини другої статті 199 СК України у зв'язку з продовженням повнолітньою дитиною навчання у магістратурі. Наведене підтверджує, що період, протягом якого суд вирішив стягувати з боржника аліментні платежі, не закінчився та продовжився у зв'язку з настанням обставин, з якими суд пов'язував підстави для нарахування до стягнення повнолітній дитині утримання до закінчення нею навчання (але не більше ніж до досягнення нею 23 річного віку).

Також потрібно враховувати, що період, протягом якого суд вирішив визначити обов'язок щодо сплати боржником аліментних платежів, визначений не конкретними календарними датами, а певними подіями, від настання яких і залежить обрахунок і тривалість цього періоду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 квітня 2023 року у справі № 752/20152/16-ц (провадження № 61-19405сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110749212>.

6.2. У разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той із подружжя,

який не укладав кредитного договору, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини суми, що вносилася на виконання кредитного зобов'язання, та не має права на компенсацію частки вартості нерухомого майна або на певну частку нерухомості, оскільки сплата подружжям частини коштів за кредитним договором, укладеним одним із них не в період шлюбу, не змінює правового статусу квартири

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання майна спільним сумісним майном подружжя та його розподіл.

Суди установили, що у період з 14 грудня 2012 року до 12 листопада 2018 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі.

За час спільного проживання до моменту фактичного припинення шлюбних відносин сторонами за спільні кошти придбано автомобіль, право власності на який зареєстровано за відповідачем; інвестовано спільні кошти в будівництво квартири; внесено ОСОБА_2 кошти в статутний капітал ПП «УкрЄвро-Буд».

Оскільки між сторонами не досягнуто згоди щодо розподілу майна подружжя, позивач просила суд визнати вказане майно об'єктом спільної сумісної власності подружжя та стягнути з відповідача грошову компенсацію 50 % вартості майна.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, позов задовольнив частково, визнав об'єктом права спільної сумісної власності подружжя гараж та стягнув з відповідача на користь позивача грошову компенсацію за інше рухоме та нерухоме майно.

Вирішуючи позов в частині вимог про визнання об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та стягнення коштів, інвестованих в будівництво квартири, суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що спірна квартира є особистою власністю ОСОБА_2, оскільки набута ним у власність до укладення шлюбу з ОСОБА_1 та за кошти, отримані відповідачем за кредитним договором, за яким у позивача не виникло жодних зобов'язань. Суди встановили, що частину коштів для погашення особистих зобов'язань відповідача за кредитним договором було сплачено в період шлюбу за рахунок спільних коштів подружжя, тому позивача має право на відшкодування частини сплачених спільних коштів подружжя.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення судів першої та апеляційної інстанцій в частині вирішення позовних вимог про визнання об'єктом права спільної сумісної власності сторін гаража скасував і ухвалив нове рішення про відмову ОСОБА_1 у задоволенні позову в цій частині вимог, в іншій частині – судові рішення залишив без змін з огляду на таке.

Конструкція статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Водночас, зазначену презумпцію може бути спростовано й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Відповідно до пунктів 1, 3 частини першої статті 57 СК України особистою приватною власністю чоловіка, дружини є майно, набуто нею, ним до шлюбу; набуто нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Згідно з частиною четвертою статті 65 СК України договір, укладений одним із подружжя, створює обов'язки для другого з подружжя в разі, якщо його укладено в інтересах сім'ї, а одержане за цим договором майно фактично використано на задоволення потреб сім'ї.

Верховний Суд зазначив, що сплата позивачу частини коштів за кредитним договором, укладеним для придбання квартири, не змінює правового статусу квартири, оскільки кредитний договір укладено між банком та відповідачем не в період перебування сторін у шлюбі. Тому зобов'язання з повернення кредиту за зазначеним договором виникло лише у відповідача. Той з подружжя, який не був стороною кредитного договору, проте частина кредитного боргу сплачена подружжям у шлюбі, не має права ані на компенсацію частки вартості нерухомого майна, ані на певну частку нерухомості.

У разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той з подружжя, який не укладав кредитний договір, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини сум, що вносилися на виконання кредитного зобов'язання.

За таких обставин Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду не знайшла підстав для відступу від висновків щодо застосування норми права (статті 60, 69 СК України, статті 179, 190 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 липня 2019 року в справі № 554/14662/15-ц (провадження № 61-19294св18) та постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 жовтня 2021 року в справі № 341/2539/13 (провадження № 61-5478св20), щодо можливості стягнення на користь одного з подружжя сум, сплачених за кредитним зобов'язанням іншого з подружжя під час шлюбу.

Враховуючи викладене, Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про наявність підстав для стягнення частини грошей, які

витрачені під час шлюбу на погашення кредиту, вимоги про що і заявлені у порядку статей 15, 16 ЦК України.

Судові рішення в частині визнання об'єктом права спільної сумісної власності сторін у справі гаража підлягають скасуванню з ухваленням в цій частині нового рішення про відмову в позові з огляду на таке.

Убачається, що станом на липень 2010 року спірний гараж збудовано у повному обсязі, шлюб між сторонами укладено 14 грудня 2012 року; доказів, які б підтверджували набуття нерухомого майна за спільні кошти подружжя ОСОБА_1 не надала.

Сама по собі реєстрація нерухомого майна під час шлюбу не є підставою для визнання гаража спільним сумісним майном подружжя, оскільки таке майно набуто відповідачем до реєстрації шлюбу з позивачкою.

Також Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій, які, установивши, що спірний автомобіль було придбано в період перебування сторін у шлюбі, а відчужено відповідачем після припинення шлюбних відносин, стягнули з відповідача на користь позивача частину вартості цього майна.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 712/8602/19 (провадження № 61-14809сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111871301>.

6.3. Суд залучає іпотекодержателя до участі у справі за позовом одного з подружжя до іншого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, за умови, що з урахуванням конкретних обставин справи встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки іпотекодержателя.

У разі задоволення позову одного з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, інший з подружжя, який не був стороною договору іпотеки, а надав лише згоду на вчинення договору іпотеки іншим з подружжя, стає співіпотекодавцем. Рішення суду про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, є підставою для внесення до державного реєстру запису про те, що така особа є співіпотекодавцем

03 липня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ спільного сумісного майна подружжя.

Судами встановлено, що ОСОБА_1 і ОСОБА_2 перебували у зареєстрованому шлюбі, який рішенням районного суду розірвано в березні 2015 року. В період перебування сторін у шлюбі подружжя придбало житловий будинок та земельну ділянку, на якій це майно розташоване. Нерухоме майно зареєстровано за ОСОБА_2.

Вказане нерухоме майно набуто за рахунок коштів кредитного договору, що був укладений 14 лютого 2008 року між акціонерним товариством «Райффайзен Банк Аваль» (далі – АТ «Райффайзен Банк Аваль») та відповідачем, про надання кредиту та передане в іпотеку банку. ОСОБА_1 надала свою згоду на передання вказаного нерухомого майна в іпотеку банку.

Рішенням районного суду у справі № 2-2403/10 позов АТ «Райффайзен Банк Аваль» про стягнення з ОСОБА_2 та ОСОБА_1, як поручителя, у солідарному порядку на користь АТ «Райффайзен Банк Аваль» заборгованості за зазначеним кредитним договором задоволено та видано виконавчий лист.

Відділом державної виконавчої служби відкрито виконавчі провадження про солідарне стягнення з ОСОБА_2 та ОСОБА_1 заборгованості за кредитним договором на користь АТ «Райффайзен Банк Аваль».

У 2018 році АТ «Райффайзен Банк Аваль» уклав з публічним акціонерним товариством «Оксі Банк» договір відступлення права вимоги, згідно з яким первісний кредитор відступає за плату новому кредитору належні йому права вимоги за кредитним договором від 14 лютого 2008 року, а новий кредитор приймає на себе всі його права та обов'язки за кредитним договором. При цьому новий кредитор набуватиме статус правонаступника первісного кредитора відповідно до чинного законодавства України у виконавчому провадженні, пов'язаному з правом вимоги (пункт 2.1 договору відступлення права вимоги).

В подальшому кредитори змінювались кілька разів, так на момент розгляду справи в суді першої інстанції іпотекодержателем спірного нерухомого майна, житлового будинку та земельної ділянки, є ОСОБА_3.

Заочним рішенням районного суду позов задоволено.

Суди попередніх інстанцій позов задовольнили, визнали за ОСОБА_1 право власності на 1/2 частку житлового будинку та 1/2 частку земельної ділянки.

ОСОБА_3, як особа, яка не брала участі у справі, в особі свого представника звернулася з касаційною скаргою, мотивувавши тим, що оскаржуване судове рішення апеляційного суду порушує права та законні інтереси ОСОБА_3, як іпотекодержателя нерухомого майна, що є предметом спору між подружжям, проте її не було залучено до участі у розгляді цієї справи.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Перед об'єднаною палатою для забезпечення єдності судової практики постало правове питання: чи є обов'язковою участь іпотекодержателя у справі про поділ майна подружжя, яке одним з подружжя передано в іпотеку?

Верховний Суд зазначив, що у справі, яка переглядалася, у разі визначення часток у спільній сумісній власності за рішенням суду за позовом одного із подружжя (співвласника) спільна сумісна власність подружжя припинена шляхом перетворення у спільну часткову власність. Тобто колишнє подружжя залишаються співвласниками майна, що є частковою спільною

власністю, право власності до іншої особи не перейшло, а змінено від спільної власності.

У разі задоволення позову одного з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, інший з подружжя, який не був стороною договору іпотеки, а надав лише згоду на вчинення договору іпотеки іншим з подружжя, стає співіпотекодавцем. Рішення суду про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, є підставою для внесення до державного реєстру запису про те, що така особа є співіпотекодавцем.

Сторонами у цивільному процесі є позивач і відповідач (частина перша статті 48 ЦПК України).

У справі, яка переглядалася, виник спір між подружжям щодо поділу майна подружжя шляхом визнання права на частку в праві спільної власності на майно, унаслідок чого спільна сумісна власність трансформувалася у спільну часткову із визначенням ідеальних часток. Матеріально-правову і процесуальну заінтересованість у результаті справи мають лише сторони цієї справи.

Отже, іпотекодержатель не може бути у цій справі стороною, зокрема співвідповідачем.

Іпотека є специфічним видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні його власника, який обмежений у правомочності самостійно розпоряджатися нерухомим майном. Особливістю цього виду забезпечення виконання зобов'язання є те, що обтяження майна іпотекою відбувається незалежно від зміни власника такого майна.

Верховний Суд зазначив, що хоча визнання права на частку в праві спільної власності на майно, що є предметом іпотеки, як у цій справі, не припиняє права іпотекодержателя, проте він може мати процесуальний інтерес до участі у справі, який може бути реалізований через його залучення до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Зокрема, відповідно до частини другої статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у разі визначення часток у праві спільної сумісної власності чи їх зміни проводиться державна реєстрація таких змін. Цим, наприклад, може бути зумовлений процесуальний інтерес іпотекодержателя як обтяжувача речового права. Такий інтерес може бути зумовлений і необхідністю дотримання принципу добросовісності з боку подружжя при виконанні боргових зобов'язань та поділі майна, що передано в іпотеку.

Зазначене дає підстави вважати, що за певних обставин іпотекодержатель може бути залучений до участі у справі як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

У справі за позовом одного з подружжя до іншого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, матеріально-правову і процесуальну заінтересованість у результаті

справи мають лише сторони цієї справи. Іпотекодержатель залежно від конкретних обставин справи може мати процесуальний інтерес до участі у справі про поділ майна подружжя, який може бути реалізований через його залучення до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (статті 52, 53 ЦПК України). Такими обставинами є, зокрема: існування матеріально-правового зв'язку зі стороною, на боці якої виступає третя особа, при обов'язковій відсутності спору про право з протилежною стороною у справі; можливість виникнення у майбутньому у третьої особи права на позов або пред'явлення до неї позовних вимог зі сторони позивача чи відповідача. Суд залучає іпотекодержателя до участі у справі за позовом одного з подружжя до іншого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, за умови, якщо з урахуванням конкретних обставин справи встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки іпотекодержателя.

ОСОБА_3 у цій справі не є особою, яка не була залучена до участі у справі, а є процесуальним правонаступником учасника справи, а саме АТ «Райффайзен Банк Аваль», яке у порядку пункту 1 частини першої статті 365 ЦПК України при підготовці розгляду справи апеляційним судом залучено до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Такий процесуальний правонаступник заміщує особу, яка була учасником справи, а тому відповідно до частини другої статті 55 ЦПК України усі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив.

З урахуванням наведеного Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відхиляє доводи касаційної скарги про те, що іпотекодержатель не був залучений до участі у справі, так як він був залучений до участі у справі і набув усіх прав та обов'язків учасника справи.

Верховний Суд вважає, що апеляційний суд дійшов вірного висновку про те, що спірне нерухоме майно є спільним сумісним майном подружжя, оскільки житловий будинок і земельну ділянку сторони набули за час шлюбу. Презумпцію спільності майна подружжя відповідачем не спростовано. При цьому знаходження спірного майна в іпотеці не змінює його правового режиму.

А тому доводи касаційної скарги про те, що оскаржуваним судовим рішенням порушено права ОСОБА_3, як нового іпотекодержателя, є безпідставними, оскільки після визнання за ОСОБА_1 права власності на 1/2 частку спірних житлового будинку та земельної ділянки іпотека не припинилася. Предмет іпотеки було набуто за кредитні кошти у день укладення кредитного договору і передано ОСОБА_2 в іпотеку зі згоди іншого з подружжя – ОСОБА_1.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 липня 2023 року у справі № 523/8641/15 (провадження № 61-9085сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112058226>.

6.4. У спорах між батьками про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами, оскільки такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця проживання дитини, при вирішенні яких дитина з урахуванням статті 171 СК України та статті 12 Конвенції про права дитини висловлює свою думку й бажання щодо проживання разом з одним із батьків. Якщо малолітня дитина бажає проживати з одним із батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків, і в такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня. Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов із такою самою вимогою, що й позов батька чи матері дитини

31 липня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 в особі законного представника – ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Шевченківська районна в місті Києві державна адміністрація (далі – Шевченківська РДА), Голосіївська районна в місті Києві державна адміністрація (далі – Голосіївська РДА), про визначення місця проживання дитини; за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, треті особи: Шевченківська РДА, Голосіївська РДА, про визначення місця проживання дитини.

ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини, а ОСОБА_2 звернулася із зустрічним позовом.

ОСОБА_3 через свого законного представника – ОСОБА_1, як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2, у якому просив суд залишити своє місце проживання та постійного перебування дитини з батьком.

Відмовляючи у прийнятті позовної заяви ОСОБА_3, суди попередніх інстанцій зазначили, що оскільки спір виник між батьками щодо визначення місця проживання дитини, то сама дитина не може бути третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Проте думка дитини має бути заслухана під час розгляду справи.

Постановою Верховного Суду ухвалу районного суду та постанову апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 42 ЦПК України у справах позовного провадження учасниками справи є сторони, треті особи. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач (частина перша статті 48 ЦПК України).

Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи (частина перша статті 47 ЦПК України).

Малолітня фізична особа не володіє процесуальною дієздатністю.

Процесуальним засобом реалізації батьками права на судовий захист своєї дитини, гарантованим статтею 55 Конституції України, є процесуальне представництво. Воно забезпечує участь у цивільному процесі батьків, надає їм можливість використовувати всі передбачені законодавством юридичні можливості для ведення цивільних справ у суді та захисту суб'єктивних прав й інтересів дитини. Батьки мають право виступати представниками дитини, зокрема у цивільному процесі.

У спорах між батьками про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами. Такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця проживання дитини, при вирішенні яких дитина, яка може висловити свою думку, з урахуванням статті 171 СК України та статті 12 Конвенції про права дитини, висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків.

Якщо малолітня дитина бажає проживати із одним з батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків. У такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня. Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов з такою самою вимогою, що і позов батька чи матері дитини.

З огляду на висновки, зроблені за результатами касаційного перегляду цієї справи, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступила від висновку щодо можливості пред'явлення малолітньою особою через свого представника самостійного позову у спорах між її батьками про визначення місця проживання дитини, викладеного в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 23 червня 2022 року у справі № 490/1087/21 (провадження № 61-18232св21).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 липня 2023 року у справі № 761/19046/22 (провадження № 61-2959сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112609430>.

6.5. Спадкоємці (дружина, батьки та діти) чоловіка, якого записано після його смерті батьком дитини, можуть оспорювати його батьківство, якщо він не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою перебував у шлюбі, згідно з частиною третьою статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону

31 липня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка є законним представником недієздатного ОСОБА_2, у справі за позовом ОСОБА_1, як законного представника недієздатного ОСОБА_2, до ОСОБА_3, третя особа – Києво-Святошинський районний відділ державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Київській області, про оспорювання батьківства та виключення відомостей про особу як батька з актового запису про народження дитини.

Позовну заяву ОСОБА_1 мотивовано тим, що вона та ОСОБА_4, який помер у січні 2018 року, є батьками ОСОБА_2 та ОСОБА_5.

ОСОБА_4, починаючи з жовтня 2006 року, перебував у зареєстрованому шлюбі з відповідачем, під час шлюбу у них народилася дочка ОСОБА_6.

У жовтні 2017 року між ОСОБА_4 та ОСОБА_3 було зареєстровано шлюб (повторний шлюб).

Після смерті ОСОБА_4 було відкрито спадкову справу.

У червні 2018 року ОСОБА_3 народила сина ОСОБА_7, батьком якого в силу вимог статті 122 СК України записаний ОСОБА_4.

Рішенням міськрайонного суду в липні 2018 року у справі № 357/1933/18 за заявою ОСОБА_1 про визнання фізичної особи недієздатною, встановлення опіки та призначення опікуна, ОСОБА_2 (1995 року народження), визнано недієздатним з шестимісячного віку, встановлено опіку над ним та призначено ОСОБА_1 опікуном.

Державний нотаріус відмовила ОСОБА_2 у видачі свідоцтва про право на спадщину за законом на 13/25 часток спірного домоволодіння та 1/10 частку земельної ділянки за адресою цього домоволодіння.

Постановою Верховного Суду від 20 липня 2022 року у справі № 369/220/20 (провадження № 61-5303св22) за позовом ОСОБА_1, яка діє в інтересах недієздатного ОСОБА_2, до ОСОБА_3, яка діє в інтересах неповнолітніх ОСОБА_6 та ОСОБА_7, про визначення додаткового строку для прийняття спадщини рішення районного суду та постанову апеляційного суду скасовано. Ухвалено нове судове рішення про відмову у задоволенні позову. Зі змісту цієї постанови вбачається, що, відмовляючи у задоволенні позову, касаційний суд обґрунтовано керувався тим, що недієздатний ОСОБА_2 є таким, що прийняв спадщину після смерті свого батька ОСОБА_4 у порядку частини четвертої статті 1268 ЦК України, а отже, на нього не поширюються положення частини третьої статті 1272 ЦК України.

Позивач вважала, що ОСОБА_4 не може бути батьком ОСОБА_2, ОСОБА_4 не було відомо про вагітність ОСОБА_3, тобто ОСОБА_4 за життя не міг знати, що буде записаний батьком новонародженого ОСОБА_2, оскільки помер до його народження.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено. Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що суд першої інстанції дійшов правильного висновку

про відсутність підстав для застосування до спірних правовідносин положень частини третьої статті 137 СК України.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

Перед об'єднаною палатою для забезпечення єдності судової практики постало правове питання: чи можливо застосувати до спірних правовідносин частину третю статті 137 СК України, зокрема, що позивач як законний представник спадкоємця має право оспорити батьківство ОСОБА_4 (колишнього чоловіка) відносно малолітнього ОСОБА_2 оскільки, на думку позивача, ОСОБА_4 за життя не знав про вагітність дружини (відповідач ОСОБА_3)?

У доктрині процесуального права позови про визнання поділяються на позитивні та негативні.

По своїй суті позов про оспорювання батьківства, після смерті особи, яка записана батьком дитини, є негативним, в якому позивач стверджує, що певний чоловік не є батьком дитини. В такому разі за допомогою цього позову відбувається захист приватного інтересу позивача (зокрема в сфері спадкування).

Тлумачення статті 137 СК України, з урахуванням розумності, свідчить, що вказана норма визначає випадки, за яких батьківство особи може бути оспорено після смерті особи, яка записана батьком дитини;

перший випадок стосується випадку, коли чоловік ще під час вагітності жінки подав нотаріусу заяву про невизнання свого батьківства. У такому разі після смерті чоловіка оспорити батьківство можуть його спадкоємці (частина перша статті 137 СК України);

другий випадок охоплює ситуацію коли чоловік за життя подав позов до суду про виключення запису про нього як батька дитини. У цьому разі його спадкоємці можуть підтримати позовну заяву відповідно до положень статті 55 ЦПК про процесуальне правонаступництво (частина друга статті 137 СК України);

третьої випадок оспорювання батьківства стосується обставин, коли через поважні причини чоловік не знав про те, що записаний батьком дитини, і помер. Однак на відміну від перших двох випадків можливість оспорити батьківство належить лише таким його спадкоємцям, як дружина, батьки та діти (частина третя статті 137 СК України).

Якщо певні сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні відносини (аналогія закону) (частина перша статті 10 СК України).

Тлумачення частини першої статті 10 СК України свідчить, що:

законодавець визначив порядок усунення прогалин в сімейному праві. Сімейні відносини є різноманітними, а соціальне життя – рухливе. У зв'язку

з цим може виникнути необхідність визначення певного правила, яке не закріплено в законі безпосередньо;

умовами застосування аналогії закону є те, що: відносини, до яких застосовується аналогія, охоплюються предметом сімейно-правового регулювання (статті 1, 2 СК України); наявність прогалини в їх регулюванні (прогалини в праві); відсутній регулятор, який визначав би правила поведінки учасників сімейних відносин (норми законодавства або договору), існує норма, що регулює подібні за змістом відносини; застосування аналогії закону не повинно суперечити суті цих відносин.

Касаційний суд зауважує, що можуть існувати випадки, коли чоловік, який записаний батьком після його смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою перебував у шлюбі (зокрема, подружжя не підтримує шлюбних відносин; не проживає разом, однак продовжує перебувати у шлюбі; роз'єднання подружжя через поважні причини, зумовлені повномасштабним вторгненням російських військ в Україну; перебування жінки на ранній стадії вагітності під час смерті чоловіка, який в силу природних причин не може подати відповідну заяву до нотаріуса про невизнання свого батьківства, тощо). У подібних випадках у спадкоємців чоловіка, який записаний батьком дитини після його смерті, виникає спір про те, чи є чоловік батьком новонародженої дитини. Позбавлення спадкоємців права оспорювати батьківство чоловіка, який записаний батьком дитини, що народилась вже після смерті такої особи, суперечить принципу розумності та справедливості.

Касаційний суд констатує, що в СК України є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин для випадку, коли чоловік, який записаний батьком після його смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою перебував у шлюбі. Подібною нормою є частина третя статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

Тому об'єднана палата вважає, що спадкоємці (дружина, батьки та діти) чоловіка, який записаний після його смерті батьком дитини, можуть оспорювати його батьківство, якщо він не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою перебував у шлюбі, згідно з частиною третьою статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

З урахуванням наведеного Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступила від висновків Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду, зроблених у постановках від 23 вересня 2020 року у справі № 202/4051/18 (провадження № 61-18435св19) та від 14 серпня 2019 року у справі № 760/6156/15-ц (провадження № 61-25367св18), щодо неможливості оспорювання батьківства особи, записаної після смерті батьком дитини, спадкоємцями такої особи за наявності поважних причин, через які особа не знала або не могла знати про вагітність жінки (матері дитини).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 липня 2023 року у справі № 461/3122/19 (провадження № 61-10148сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112731316>.

6.6. Факт проживання дитини за кордоном (незалежно від того, вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після) не впливає на вирішення судами України спору про визначення місця її проживання. Повернення дитини в Україну не є передумовою для вирішення спору між батьками про визначення місця проживання такої дитини. Проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови в позові про визначення місця проживання такої дитини разом з одним із батьків в Україні

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Управління сім'ї, молодіжної політики та захисту дітей Тернопільської міської ради, про визначення місця проживання дитини разом із батьком.

Судами встановлено, що ОСОБА_1 і ОСОБА_2 з 2013 року до 2017 року перебували у зареєстрованому шлюбі, в якому у сторін народився син.

Звертаючись у вересні 2019 року до суду із позовом про визначення місця проживання дитини, позивач посилався на те, що малолітній син після розлучення сторін залишився проживати з матір'ю та її родиною. На момент звернення до суду син проживав із родиною відповідача (з бабусею відповідача), яка займалася вихованням дитини, у зв'язку з тим, що мати дитини перебувала за кордоном. Оскільки відповідач належним чином не займається вихованням дитини та проживає за межами України, у найкращих інтересах дитини буде визначення її місця проживання разом із батьком.

Після виїзду в серпні 2021 року разом із малолітнім сином у Королівство Іспанія відповідач не привезла дитину назад в Україну.

Розглядаючи справу, суд першої інстанції керувався тим, що як мати, так і батько піклуються про сина, проте між сторонами виник конфлікт щодо визначення місця проживання дитини. На момент ухвалення рішення судом першої інстанції (06 травня 2022 року) мати вивезла дитину за кордон, до Королівства Іспанія, де хлопчик відвідує школу. Ураховуючи висновок органу опіки та піклування, суд вважав за необхідне задовольнити позовні вимоги та визначити місце проживання малолітньої дитини з батьком.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи в задоволенні позову, суд апеляційної інстанції керувався тим, що при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан, безпеку.

Під час касаційного перегляду справи перед Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду постало питання щодо відступу від висновку щодо застосування частини першої статті 161 СК України у подібних правовідносинах.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Статтею 161 СК України передбачено, що якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають враховувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема, обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінки батьків щодо дитини та висновки органу опіки та піклування. Проте найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання суду, яке має ґрунтуватися на повній та всебічній оцінці всіх обставин в їх сукупності, оскільки не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти відносини або домовитися, ризикує бути позбавленою щасливого та спокійного дитинства.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду погодився з висновками суду апеляційної інстанції, що позивач не надав достатніх належних та допустимих доказів на підтвердження необхідності визначення місця проживання дитини з батьком з огляду на інтереси самої дитини, які переважають над інтересами і бажаннями її батьків, а також, що в умовах воєнного стану в Україні дитині безпечніше залишатися з матір'ю у Королівстві Іспанія.

Ураховуючи норми Конвенції про права дитини щодо забезпечення її якнайкращих інтересів та безпеки і права на життя, введення в Україні воєнного стану, перебування дитини з матір'ю в Королівстві Іспанія, бажання самої дитини, малолітній вік, соціальні зв'язки та психологічну прив'язаність, Верховний Суд дійшов висновку про обґрунтованість рішення суду апеляційної інстанції щодо відсутності підстав для задоволення позову.

Також Верховний Суд зауважив, що визначення місця проживання дитини з матір'ю не позбавляє позивача батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків, що мають усвідомлювати обоє з батьків, спір між якими вирішено судом. При істотній зміні обставин сторони мають право ініціювати визначення іншого порядку фізичної опіки щодо дитини.

Щодо підсудності спору про визначення місця проживання дитини національним судам України, то Верховний Суд зазначив, що нормами чинного законодавства України не передбачено імперативної норми про те,

що перебування дитини за межами України є підставою для відмови у задоволенні позову про визначення місця проживання такої дитини.

Більше того, зважаючи на положення міжнародних договорів щодо збереження юрисдикції судів України у питаннях батьківської відповідальності, очевидною є можливість вирішення справи про визначення місця проживання дитини саме національними судами.

Таким чином, сама по собі обставина проживання дитини за кордоном (незалежно від того, вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після) не впливає на вирішення судами України спору про визначення місця її проживання.

Проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови у позові про визначення місця проживання такої дитини разом з одним з батьків в Україні, а факт повернення дитини в Україну не є передумовою для вирішення спору між батьками про визначення місця проживання такої дитини.

За результатами перегляду зазначеної справи Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду висловила такі висновки про застосування норм права.

Приватно-правовими нормами визначено обмежене коло підстав відмови у судовому захисті цивільного права та інтересу особи, зокрема, до них належать необґрунтованість позовних вимог (встановлена судом відсутність порушеного права або охоронюваного законом інтересу позивача); зловживання матеріальними правами; обрання позивачем неналежного способу захисту його порушеного права/інтересу; вплив позовної давності.

Факт проживання дитини за кордоном (незалежно від того, вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після) не впливає на вирішення судами України спору про визначення місця її проживання. Повернення дитини в Україну не є передумовою для вирішення спору між батьками про визначення місця проживання такої дитини. Проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови у позові про визначення місця проживання такої дитини разом з одним з батьків в Україні.

З огляду на висновки, наведені у цій постанові, з метою узгодження правозастосовчої практики у спірних правовідносинах Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступила від висновку колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладеного у постанові від 07 грудня 2022 року у справі № 759/96/18 (провадження № 61-4906св22), про те, що спір між батьками щодо місця проживання дитини може бути вирішений лише після повернення дитини до держави постійного місця проживання із зазначенням висновку про те, що факт проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову про визначення місця проживання такої дитини разом з одним із батьків в Україні.

З урахуванням наведеного Верховний Суд постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 607/20787/19 (провадження № 61-11625сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116606725>.

6.7. Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування в певних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. Неможливість надати органом опіки та піклування висновку в таких справах, зокрема, у зв'язку з перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо, не означає неможливості розгляду та вирішення спору судом. Протилежний підхід є рівнозначним відмові в доступі до правосуддя, що суперечить положенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Суди встановили, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебувають у зареєстрованому шлюбі, мають спільну дитину ОСОБА_3.

У липні 2019 року між сторонами виникла спірна ситуація з приводу виконання батьківських обов'язків щодо малолітньої дочки, внаслідок якої відповідач фактично усунув позивача від виховання та годування дитини.

З цього приводу ОСОБА_1 зверталася до правоохоронних органів, органів опіки та піклування, служб у справах дітей, Уповноваженого Президента України з прав дитини, а також до громадських організацій, які сприяють захисту прав матері та дітей.

Із вересня 2019 року сторони, заради інтересів дитини, відновили подружні відносини та почали спільно проживати й виховувати малолітню дочку ОСОБА_3.

У грудні 2019 року ОСОБА_2 разом із малолітньою дитиною без згоди матері виїхав у невідомому напрямку, місце перебування дитини відповідач приховує від позивача, яка протягом тривалого часу не має змоги спілкуватися з дитиною та її виховувати.

Щодо дій відповідача ОСОБА_1 неодноразово зверталась до правоохоронних органів.

У грудні 2019 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

У висновку від 30 листопада 2020 року Орган опіки та піклування Суворовської районної адміністрації Одеської міської ради зазначив, що не має

достатньо підстав для остаточного висновку щодо визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_3, оскільки ОСОБА_2 на засідання ради не з'явився, а встановити його місце знаходження не вдалось.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги ОСОБА_1 задоволено.

Під час касаційного перегляду справи на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду постало питання можливості розгляду справи без отримання відповідного висновку органу опіки та піклування у цій категорії справ, який має бути складений задля забезпечення належного розгляду такого спору, що є порушенням імперативного правила статті 19 СК України.

Верховний Суд звернув увагу на таке.

За загальним правилом, передбаченим статтею 19 СК України та статтею 56 ЦПК України, у спорах між батьками про визначення місця проживання малолітньої дитини участь органу опіки і піклування є обов'язковою. Спеціалісти відповідного органу мають надати до суду письмовий фаховий висновок щодо розв'язання спору.

Тлумачення змісту зазначених приписів СК України дає змогу зробити висновок, що вони не допускають винятків щодо неотримання письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді справ, де участь органу опіки та піклування є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок.

У випадку неможливості надати висновок, який ґрунтується на обстеженні умов, орган опіки і піклування з метою захисту інтересів дитини має використати всі можливі варіанти одержання інформації і оцінки обставин, що склалися, і за можливості надати висновок з посиланням на бесіди із родичами, знайомими, або з посиланням на інші документи та із вказівкою на те, що обстежити безпосередньо умови проживання неможливо.

Однак ухвалення рішення у справі не може ставитися у залежність від наявності чи відсутності відповідного висновку. Адже згідно із частиною першою статті 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб. Органи державної влади і місцевого самоврядування, надаючи висновок, діють паралельно із судом – захищають права та інтереси дитини і тим самим допомагають суду здійснювати захист відповідно до частини першої статті 2 ЦПК України.

Такі висновки, безумовно, мають велике значення для ухвалення судом законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Адже висновок органів державної влади та місцевого самоврядування формується із урахуванням досвіду у певній сфері, в межах компетенції відповідного органу та на основі його повноважень.

Однак невчинення таких захисних дій з боку владного органу у вигляді неподання висновку не може слугувати підставою для відмови або для зволікання у захисті з боку суду. Адже здійснення правосуддя, захист прав

та інтересів дітей не може ставитися у залежність від можливості здійснення владними органами своїх повноважень.

Тому у випадку ненадання висновку органом опіки та піклування, залученим до участі у справі, суд може надати додатковий строк відповідному органу, відклавши розгляд справи. Однак відмовити в ухваленні рішення у справі чи зупинити провадження у справі через відсутність такого висновку суд не може.

За результатами перегляду зазначеної справи Об'єднана палата Касаційного цивільного суду висловила такі висновки про застосування норм права.

Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування у відповідних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. У разі якщо з тих чи інших причин такий висновок отримати не можна, суд має вирішити спір за наявними у справі доказами. Якщо з тих чи інших причин орган опіки та піклування відмовиться надати свій висновок у справі, де за приписами частин четвертої та п'ятої статті 19 СК України надання ним такого висновку є обов'язковим, ця обставина не означає неможливості розгляду та вирішення спору. Протилежний підхід є рівнозначним відмові у доступі до правосуддя і означав би порушення положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначений підхід має загальний характер і є цілком справедливим для випадків, коли не було отримано письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді справ, де участь органу опіки та піклування є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок, зокрема, у зв'язку із перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо.

Враховуючи викладене, постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 523/19706/19 (провадження № 61-12112сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859340>.

7. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди

7.1. Реорганізація юридичної особи – це припинення юридичної особи зі створенням нової (однієї чи більше) або зміна сукупності прав та обов'язків наявної юридичної особи в порядку універсального чи парцелярного (часткового) правонаступництва однієї або більше інших юридичних осіб (правопередників). Не у всіх випадках реорганізація є припиненням юридичної особи, оскільки при виділі припинення юридичної особи не відбувається.

Визначальною ознакою конструкції реорганізації є створення нових юридичних осіб у порядку універсального чи парцелярного (часткового) правонаступництва. За такого підходу виділ поряд зі злиттям, приєднанням, поділом і перетворенням є формою реорганізації юридичної особи, що передбачає передання її майна (прав та обов'язків) і немайнових прав у визначеній розподільчим актом (балансом) частині до однієї або більше нових юридичних осіб (правонаступників)

18 вересня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув касаційну скаргу публічного акціонерного товариства «АрселорМіттал Кривий Ріг» (далі – ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг») у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6 до ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» про компенсацію моральної шкоди, завданої смертю працівника на виробництві.

Суди встановили, що ОСОБА_1 та ОСОБА_8 з 1970 року перебували в зареєстрованому шлюбі до моменту смерті останнього, яка настала внаслідок нещасного випадку на виробництві.

ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6 – діти ОСОБА_1 та ОСОБА_8.

У серпні 2000 року директором державного підприємства «Рудоуправління імені Кірова» (далі – ДП «Рудоуправління імені Кірова») затверджено акт про нещасний випадок, згідно з яким на дату нещасного випадку ОСОБА_8 працював на посаді підземного гірничого майстра на шахті імені Артема ДП «Рудоуправління імені Кірова», мав загальний стаж роботи 27 років, стаж роботи за професією (посадою), під час якої стався нещасний випадок, – 25 років. У пункті 10 акта про нещасний випадок встановлено осіб, які допустили порушення законодавства про охорону праці, з числа працівників ДП «Рудоуправління імені Кірова».

Правонаступником прав та обов'язків шахти імені Артема ДП «Рудоуправління імені Кірова» є ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг».

Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано, ухвалено нове рішення про часткове задоволення позовних вимог та стягнуто з відповідача на користь кожного з позивачів компенсацію на відшкодування моральної шкоди. У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено.

На розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду постало питання формування правового висновку щодо особливостей правонаступництва юридичної особи за правилами статті 37 ЦК Української РСР 1963 року, який втратив чинність 01 січня 2004 року, та статті 34 Закону України «Про підприємства в Україні», який втратив чинність 01 січня 2004 року, у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Зміст статті 37 ЦК Української РСР 1963 року, який втратив чинність 01 січня 2004 року, визначав порядок припинення юридичної особи.

Зміст статті 34 Закону України «Про підприємства в Україні», який втратив чинність 01 січня 2004 року, визначав умови ліквідації і реорганізації підприємства.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 1993 року № 472 затверджено Правила відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним із виконанням ним трудових обов'язків.

У справі, що переглядалася, у 2001 році частина майна однієї юридичної особи, ДП «Рудоуправління імені Кірова» (майно його структурного підрозділу – шахти імені Артема), було передано до статутного фонду іншої юридичної особи – КДГМК «Криворіжсталь».

У наказі Державного комітету промислової політики України від 19 квітня 2001 року № 165 дійсно вжито термін «реструктуризація» щодо ДП «Рудоуправління імені Кірова». Незважаючи на відсутність у наказі прямої вказівки про реорганізацію ДП «Рудоуправління імені Кірова», безпосередньо його зміст свідчить про виділ шахти імені Артема із організаційної структури державного підприємства та передачу відповідної частини прав та обов'язків від ДП «Рудоуправління імені Кірова» до КДГМК «Криворіжсталь». На момент передачі до складу КДГМК «Криворіжсталь» частини майна ДП «Рудоуправління імені Кірова» закон передбачав перехід прав та обов'язків від однієї юридичної особи до іншої з моменту переходу майна від однієї особи до іншої.

Переглядаючи справу, суд апеляційної інстанції зробив правильний висновок про те, що ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», як правонаступник КДГМК «Криворіжсталь», також є правонаступником шахти імені Артема ДП «Рудоуправління імені Кірова» в частині компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок нещасного випадку, під час якого загинув чоловік та батько позивачів.

За результатами касаційного перегляду цієї справи Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду залишила без змін постанову апеляційного суду, сформувавши такі правові висновки.

Реорганізація юридичної особи – це припинення юридичної особи із створенням нової (однієї чи більше) або зміна сукупності прав та обов'язків існуючої юридичної особи в порядку універсального чи парцелярного правонаступництва однієї або більше інших юридичних осіб (правопередників). Не у всіх випадках реорганізація є припиненням юридичної особи, оскільки при виділі припинення юридичної особи не відбувається.

Визначальною ознакою конструкції реорганізації є створення нових юридичних осіб у порядку універсального чи парцелярного (часткового) правонаступництва. За такого підходу виділ є формою реорганізації юридичної особи поряд із злиттям, приєднанням, поділом і перетворенням.

Виділ може бути визначений як форма реорганізації юридичної особи, що передбачає передання її майна (прав та обов'язків) та немайнових прав

у частині, визначеній розподільчим актом (балансом), до однієї або більше нових юридичних осіб (правонаступників).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 вересня 2023 року у справі № 210/5663/20 (провадження № 61-4630сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114652684>.

8. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

8.1. Якщо спадкодавець на час смерті проживав за межами України й до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке розташоване на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні. Якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатися таким, що прийняв спадщину. Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка розташована в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташоване на території України

13 березня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 та ОСОБА_3, третя особа – ОСОБА_4, про визнання договору купівлі-продажу квартири недійсним.

Суди встановили, що помер двоюрідний брат позивача – ОСОБА_5, після смерті якого відкрилась спадщина на майно та майнові права, які належали йому за життя. Спадкоємцями майна ОСОБА_5 є його двоюрідні сестри: позивач та ОСОБА_4.

ОСОБА_5 був громадянином російської федерації, на момент смерті проживав у місті москві. Позивач звернулась до нотаріальних органів міста москви російської федерації за належністю із заявою про прийняття спадщини та отримала свідоцтво про право на спадщину частини належних померлому грошових вкладів із належними до них відсотками та компенсаціями.

ОСОБА_5 на праві власності також належала трикімнатна квартира, яка знаходилась на території України, тому позивач мала намір отримати у спадщину і право власності на її частку.

Відповідно до договору купівлі-продажу від 29 січня 2019 року ОСОБА_3 придбав у ОСОБА_5, від імені якого на підставі довіреності, посвідченої третім секретарем з консульських питань Посольства України в Китайській Народній Республіці 22 жовтня 2015 року за реєстровим № 6156/570/4-347н, діяв ОСОБА_2, трикімнатну квартиру.

Позивач вважала, що оспорюваний договір суперечить частині першій статті 203 ЦК України, оскільки спрямований на порушення її та ОСОБА_4 прав, охоронюваних законом інтересів як спадкоємців ОСОБА_5, що є підставою для визнання вказаного договору купівлі-продажу недійсним.

Рішенням міськрайонного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов ОСОБА_1 задоволено.

Суд апеляційної інстанції, погоджуючись із висновками суду першої інстанції, вказав, що відповідно до статті 48 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року, яка набула чинності для України 14 липня 1995 року, провадження у справах про спадкування нерухомого майна компетентні вести установи Договірних Сторін, на території яких знаходиться нерухоме майно. Апеляційний суд, з посиланням на висновки, викладені у постанові Верховного Суду від 10 лютого 2021 року у справі № 320/5056/17-ц, вважав, що для оформлення спадкових прав після померлого достатньо звернутися до державної нотаріальної контори за місцем його проживання (реєстрації), оскільки відповідно до частини першої статті 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.

Верховний Суд рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасував, у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовив з огляду на таке.

Іноземний елемент у спадкуванні може виражатися в одній з таких трьох ознак: 1) спадкодавець або спадкоємець є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; 2) спадщина знаходиться на території іноземної держави; 3) юридичний факт, який створює, змінює чи припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави (наприклад, смерть спадкодавця на території іншої держави чи народження дитини, спадкові права якої захищалися до її народження в іншій державі, тощо).

За наявності хоча б однієї із вказаних ознак до відносин спадкування застосовуватимуться положення Закону України «Про міжнародне приватне право».

Спадкування з іноземним елементом також може регулюватись нормами міжнародного договору, яким є Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, підписана від імені України у м. Мінську 22 січня 1993 року і ратифікована Законом України від 10 листопада 1994 року № 240/94-ВР (далі – Конвенція), що була чинна на час розгляду справи судами першої та апеляційної інстанцій.

Тлумачення норм статей 71 Закону України «Про міжнародне приватне право» та 44, 45, 48 Конвенції свідчить, що:

– спадкування права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, регулюється правом України. У випадку, коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України, і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини

відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна, тобто в Україні;

- подання заяви про прийняття спадщини за законодавством російської федерації не звільняє спадкоємця від подання заяви про спадкування за місцем знаходження нерухомого майна, як це передбачено статтею 71 Закону України «Про міжнародне приватне право» та статтею 1269 ЦК України;

- якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна заяву про прийняття спадщини, він не може вважатись таким, що прийняв спадщину. Спадкування права на нерухоме майно, розташованого за межами України, не свідчить про прийняття спадщини, яка знаходиться в Україні. Такий факт не має юридичного значення для успадкування іншої частини права на нерухоме майно, розташованого на території України, оскільки як міжнародним, так і національним законодавством задекларована незалежність та самостійність відповідних спадкових процесів. Обставини прийняття спадщини за кордоном можуть лише підтверджувати обізнаність спадкоємця про смерть спадкодавця.

Тому Об'єднана палата відступила від висновку Верховного Суду, викладеного у постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 лютого 2021 року у справі № 320/5056/17-ц (провадження № 61-7333св20), згідно з яким чинне законодавство, з урахуванням наявності між Україною та російською федерацією відповідного договору про правову допомогу, не змушує спадкоємця одночасно звертатись із заявою про прийняття спадщини до нотаріальної контори на території України та до нотаріальної контори на території російської федерації.

У справі, що переглядалась, при зверненні з позовом про визнання договору купівлі-продажу квартири недійсним, ОСОБА_1 посилалась на те, що оспорюваний договір був підписаний ОСОБА_2 від імені власника майна ОСОБА_5 після його смерті, тобто особою, яка не мала відповідних повноважень на день укладення правочину. ОСОБА_1 посилалась на те, що оспорюваним правочином від 29 січня 2019 року зачіпаються її права як спадкоємиці після смерті ОСОБА_5.

При задоволенні частково позову суди вважали, що позивач прийняла спадщину після померлого ОСОБА_5 в російській федерації, подавши відповідну заяву 28 березня 2019 року до нотаріальних органів міста москви. Суди зазначили, що оскільки ОСОБА_5 помер на території російської федерації й останнім зареєстрованим місцем проживання його була квартира АДРЕСА_3, тому місцем відкриття спадщини після його смерті є місто москва російської федерації.

Об'єднана палата звернула увагу, що, оскільки заяву про прийняття спадщини на нерухоме майно ОСОБА_1 в Україні не подавала, тому відсутні

підстави вважати, що вона успадкувала належну за життя ОСОБА_5 квартиру АДРЕСА_1. Оскільки ОСОБА_1 не вважається такою, що прийняла у спадщину спірне нерухоме майно, яке перебуває на території України, й не була стороною оспорюваного договору купівлі-продажу від 21 січня 2019 року, то оспорюваним правочином права та інтереси позивача не порушені, а відсутність порушеного права ОСОБА_1 є самостійною підставою для відмови в позові.

Отже, у випадку, коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України, і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні. Якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатись таким, що прийняв спадщину. Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка знаходиться в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташованого на території України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 березня 2023 року у справі № 398/1796/20 (провадження № 61-432сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871518>.

8.2. Спадковий договір є нерозривно пов'язаним із його сторонами, тому ініціювати розірвання його в суді можуть лише відчужувач або набувач. Інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору.

Якщо витрати, пов'язані з неналежним виконанням обов'язків набувачем за спадковим договором, понесли інші особи, зокрема спадкоємці, то в них виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави

10 квітня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – приватний нотаріус Сумського міського нотаріального округу (далі – приватний нотаріус), про розірвання та визнання таким, що не підлягає виконанню, спадкового договору, скасування державної реєстрації заборони на відчуження квартири.

Суди встановили, що позивач є спадкоємцем ОСОБА_4, яка померла й була її рідною бабусею та матір'ю її батька ОСОБА_5, який також помер, на підставі статті 1266 ЦК України (спадкування за правом представлення).

11 лютого 2020 року ОСОБА_4 (відчужувач) уклала спадковий договір із ОСОБА_2 (набувач), посвідчений приватним нотаріусом.

Згідно з умовами договору у разі смерті відчужувача набувач зобов'язаний здійснити його поховання, відзначити роковини поховання, у разі

невиконання набувачем розпоряджень відчужувача на його вимогу цей договір може бути розірваний у судовому порядку.

Поховання ОСОБА_4 здійснено матір'ю позивача ОСОБА_6, що підтверджено копією договору-замовлення ритуальних послуг.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково з тих підстав, що відповідачем не виконано умови укладеного між нею та ОСОБА_4 спадкового договору.

Верховний Суд рішення судів попередніх інстанцій скасував, ухвалив нове судові рішення, яким у задоволенні позову відмовив з огляду на таке.

Договір є обов'язковим для виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

Згідно з частиною другою статті 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Відповідно до статті 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Статтею 1305 ЦК України передбачено, що набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття.

Згідно зі статтею 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

За змістом цього правила інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, врахувавши, що у спірних правовідносинах з вимогою про розірвання спадкового договору звернулася не сторона спадкового договору, а спадкоємець відчужувача, зробила такі правові висновки.

Спадковий договір є нерозривно пов'язаним із його сторонами. ЦК України надає останнім право заявляти у суді вимоги про дострокове розірвання договору, тобто ініціювати розірвання спадкового договору в суді можуть лише відчужувач або набувач.

Відчужувач має право заявляти позов про розірвання спадкового договору, якщо набувач не виконує або виконує неналежним чином покладені на нього обов'язки щодо здійснення дій майнового або немайнового характеру.

За змістом цього правила інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору.

У випадку, якщо витрати пов'язані із неналежним виконанням обов'язків набувачем понесли інші особи, зокрема спадкоємці (наприклад, поховання відчужувача та інше), то у спадкоємців виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у порядку, визначеному главою 83 ЦК України («Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави»).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 квітня 2023 року у справі № 591/1419/20 (провадження № 61-18031сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110453005>.

8.3. Для отримання права на спадкування за законом у четверту чергу п'ятирічний строк проживання однією сім'єю зі спадкодавцем повинен виповнитися на момент відкриття спадщини, і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю до набрання чинності ЦК України (1 січня 2004 року). Слід розмежовувати сферу дії статті 74 СК України і статті 1264 ЦК України, оскільки зазначені норми регулюють різні правовідносини (сімейні та спадкові). Якщо вимога про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу заявлена у зв'язку з таким проживанням не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, відповідні відносини є спадковими й до них слід застосовувати статтю 1264 ЦК України

18 вересня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення факту проживання однією сім'єю зі спадкодавцем на час відкриття спадщини та визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину за законом.

Судами встановлено, що з 1986 року позивач та ОСОБА_3 проживали однією сім'єю до смерті останньої, тобто до лютого 2005 року. Після смерті ОСОБА_3 відкрилася спадщина, у тому числі на земельну ділянку, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Згідно з копією довідки, що видана виконавчим комітетом селищної ради у зв'язку з оформленням спадкових прав, вбачається, що ОСОБА_1 весь час і до дня смерті ОСОБА_3 проживали разом та вели спільне господарство, після смерті останньої чоловік проводив її поховання. Заповіт від імені ОСОБА_3 сільська рада не посвідчувала.

Спадкова справа, заведена після смерті ОСОБА_3, відкрита за заявою ОСОБА_2. Їй, як двоюрідній онуці, спадкоємцю п'ятої черги спадкодавця в лютому 2020 року приватний нотаріус видав свідоцтво про право на спадщину за законом.

Позивач вважав, що він є спадкоємцем четвертої черги після смерті спадкодавиці, оскільки проживав з нею однією сім'єю з 1986 року до дня її смерті, вони вели спільне господарство, мали спільний побут. У зв'язку з цим

звернувся до суду із позовом про встановлення факту проживання однією сім'єю зі спадкодавцем на час відкриття спадщини та визнання недійсним свідоцтва про право спадщини ОСОБА_2 як спадкоємця п'ятої черги.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено. Водночас, звертаючись із касаційною скаргою, відповідач звернув увагу, що факт проживання однією сім'єю може бути встановлено судом лише з дня набрання чинності СК України – 01 січня 2004 року, оскільки раніше законодавством встановлення такого факту не передбачалось. Натомість суди до періоду спільного проживання позивача і спадкодавиці зарахували час до 01 січня 2004 року, а період із зазначеної дати до дня смерті спадкодавиці є меншим ніж п'ять років.

Постановою Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення судів попередніх інстанцій залишено без змін з огляду на таке.

Статтею 1264 ЦК України передбачено, що у четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

Згідно з частиною другою статті 3 СК України сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Тлумачення наведеної норми права вказує, що для визначення статусу сім'ї необхідно встановити три складові: особи спільно проживали; ці особи пов'язані спільним побутом; ці особи мають взаємні права та обов'язки.

Суди першої та апеляційної інстанцій, вирішуючи спір, керувались із доведеностю позивачем факту проживання ОСОБА_1 зі спадкодавцем ОСОБА_3 однією сім'єю не менше п'яти років до часу відкриття спадщини, у зв'язку з чим він є спадкоємцем четвертої черги після її смерті, і вказане усуває від спадкування спадкоємця п'ятої черги – відповідача.

ЦК України застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності. Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності ЦК України, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності (пункт 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України).

За загальним правилом дія актів цивільного законодавства в часі має футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку із цим акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності; із загального правила про застосування актів цивільного законодавства до спадкових відносин, що виникають з моменту відкриття спадщини, абзацом 1 пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України передбачається виняток і допускається застосування ЦК України до спадщини, яка відкрилася, але не була прийнята ніким із спадкоємців до набрання ним чинності.

Відповідно, п'ятирічний строк, передбачений статтею 1264 ЦК України, повинен виконатися на момент відкриття спадщини і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю, у тому числі до набрання чинності цим Кодексом.

Інше тлумачення п'ятирічного строку, який має обчислюватися для права на спадкування у четверту чергу, вочевидь призводить до того, що ця норма права буде діяти лише через п'ять років після набуття нею чинності, що не узгоджується з засадами приватного права.

Щодо розмежування сфери дії статті 74 СК України і статті 1264 ЦК України Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зазначив, що відповідно до пункту 1 розділу VII Прикінцеві положення СК України цей Кодекс набув чинності одночасно з набуттям чинності ЦК України, тобто з 01 січня 2004 року.

Аналіз змісту статті 74 СК України та статті 1264 СК свідчить, що стаття 74 СК України має спрямованість на урегулювання підстав набуття права на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, на відміну від статті 74 СК України, стаття 1264 ЦК України спрямована на регулювання кола осіб, які відносяться до четвертої черги спадкоємців за законом.

Тому слід розмежовувати сферу дії статті 74 СК України і статті 1264 ЦК України, оскільки зазначені норми регулюють різні правовідносини, а саме сімейні та спадкові.

Якщо вимога про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу заявлена у зв'язку з таким проживанням не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, відповідні відносини є спадковими і до них слід застосовувати статтю 1264 ЦК України.

За результатами касаційного перегляду цієї справи Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду встановила підстави для відступу від висновків, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 200/21452/15-ц (провадження № 61-18578св18) та від 16 грудня 2020 року у справі № 493/915/16-ц (провадження № 61-286св20) й постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 травня 2019 року у справі № 346/1178/17 (провадження № 61-48393св18), від 17 червня 2021 року у справі № 489/5982/17 (провадження № 61-4452св19) та від 12 грудня 2019 року у справі № 466/3769/16 (провадження № 61-5296св19).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 вересня 2023 року у справі № 582/18/21 (провадження № 61-20968сво21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113690426>.

9. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС

9.1. Законодавець не наділив суд повноваженнями відшкодувати моральну шкоду чи збитки ухвалою, постановленою за результатами розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця. Скаргу в частині вимог про відшкодування моральної шкоди (або будь-яких вимог, які розглядаються в порядку позовного провадження) суд залишає без розгляду й роз'яснює заявнику його право на звернення до суду з такими вимогами в порядку позовного провадження

31 липня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за скаргою ОСОБА_1 на бездіяльність головного державного виконавця Відділу примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби (далі – ДВС) Міністерства юстиції України (далі – МЮУ).

Свої вимоги ОСОБА_1 обґрунтувала тим, що з ухвали Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу від 01 липня 2022 року за наслідками розгляду її скарги на дії головного державного виконавця Департаменту ДВС МЮУ дізналась про наявність постанови про приєднання виконавчого провадження № 66004114 до зведеного виконавчого провадження № 59036926, винесеної головним державним виконавцем Департаменту ДВС МЮУ. Вказану постанову, всупереч вимогам Закону України «Про виконавче провадження», вона не отримувала.

Посилаючись на те, що така бездіяльність державного виконавця є неправомірною й такою, що суперечить основним засадам виконавчого провадження, встановленим у статті 2 Закону України «Про виконавче провадження», заявник просила, зокрема, про відшкодування моральної шкоди за неналежне виконання державним виконавцем покладених на нього обов'язків у виконавчому провадженні, відкритому з примусового виконання рішення суду у справі про відшкодування шкоди, завданої їй російською федерацією незаконною окупацією Кримського півострова та позбавленням права розпоряджатися своїм майном.

Ухвалою районного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, скаргу задоволено частково. Визнано неправомірною бездіяльність головного державного виконавця Відділу примусового виконання рішень Департаменту ДВС МЮУ та зобов'язано його вжити заходів у спосіб, передбачений статтею 28 Закону України «Про виконавче провадження», зокрема направити на адресу ОСОБА_1 зазначену постанову. Провадження в частині скарги про відшкодування моральної шкоди закрито.

Закриваючи провадження в частині вимог щодо відшкодування моральної шкоди, суд першої інстанції керувався тим, що законодавець не наділив суд повноваженнями стягувати моральну шкоду або інші збитки ухвалою,

постановленою за результатами розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця, зазначивши, що заявник має право на звернення до суду з вимогами про відшкодування моральної шкоди у межах позовного провадження.

Постановою Верховного Суду судові рішення в частині закриття провадження у справі скасовано, справу в цій частині направлено до суду першої інстанції для продовження розгляду з огляду на таке.

У справах за скаргами на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи інших посадових осіб державної виконавчої служби предметом судового розгляду можуть бути лише рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби. Суди розглядають справи за такими скаргами у передбаченому розділом VII ЦПК України порядку, незалежно від наявності у сторін спору про право, який підлягає розгляду в позовному провадженні. Такий спір не може бути підставою для залишення скарг без розгляду або іншим чином впливати на їх розгляд.

Оскільки розділом 7 ЦПК України визначено предмет оскарження сторонами виконавчого провадження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця в порядку судового контролю за виконанням судових рішень, а вирішення питань щодо наявності та розміру моральної шкоди може бути встановлено за участю фізичних, юридичних осіб і держави, що вказує на наявність спору між сторонами, тому заявлені вимоги у рамках вказаної скарги про відшкодування моральної шкоди з державного виконавця не можуть бути вирішені по суті, оскільки вирішуються у позовному провадженні.

Частиною шостою статті 294 ЦПК України визначено, що якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

З огляду на те, що законодавець не наділив суд повноваженнями відшкодовувати моральну шкоду чи збитки ухвалою, постановленою за результатами розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця, скаргу в частині вимог про відшкодування моральної шкоди (або будь-яких вимог, які розглядаються в порядку позовного провадження) суд залишає без розгляду і роз'яснює заявнику його право на звернення до суду з цими вимогами у порядку позовного провадження.

Зважаючи на викладене та з урахуванням наведених положень процесуального закону, висновки суду першої інстанції, з якими погодився й апеляційний суд, про закриття провадження у справі в частині вимог ОСОБА_1 про відшкодування моральної шкоди на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України є помилковими.

З урахуванням наведеного Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступила від висновків, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного

цивільного суду від 18 січня 2023 року у справі № 216/5508/20 (провадження № 61-10201св22), від 25 січня 2023 року у справі № 2-275-07 (провадження № 61-9364св22), в яких суд за аналогічних обставин дійшов висновку, зокрема про наявність підстав для закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 липня 2023 року у справі № 216/5508/20 (провадження № 61-13сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112664735>.

10. Питання процесуального права

10.1. Встановити факт перебування на утриманні померлого для одержання страхових виплат у разі його смерті від нещасного випадку на виробництві можливо виключно під час розгляду справи в суді адміністративної юрисдикції у зв'язку з оскарженням рішення (дій / бездіяльності) суб'єкта владних повноважень. В адміністративній справі встановлення такого факту є не самоцільною метою, а передумовою задоволення адміністративного позову

23 січня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області, треті особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, про встановлення факту перебування на утриманні чоловіка.

Судами встановлено, що ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_4, та ОСОБА_1 (позивач у справі) з 08 січня 1988 року перебували в зареєстрованому шлюбі.

ОСОБА_1 працював у ТОВ «МЕТІНВЕСТ-КРМЗ» на посаді слюсаря з контрольновимірювальних приладів та автоматики електротехнічної лабораторії управління надійності, діагностики та амортизації. В липні 2019 року на виробництві під час виконання трудових обов'язків з ОСОБА_1 стався тяжкий нещасний випадок після якого останній перебував у відділенні реанімації та інтенсивної терапії міської лікарні, де помер, що підтверджується свідоцтвом про його смерть.

Вину роботодавця в настанні нещасного випадку, що призвів до смерті ОСОБА_1, підтверджено рішенням районного суду, зміненим постановою апеляційного суду у справі № 214/7957/19 за позовом дружини померлого до ТОВ «МЕТІНВЕСТ-КРМЗ» про відшкодування моральної шкоди.

Відповідно до актів з місця проживання, засвідчених товариством з обмеженою відповідальністю «Житлосервіс-КР», ОСОБА_1 проживав та був зареєстрованим разом із позивачем за однією адресою.

На момент смерті чоловіка позивач перебувала на обліку у Пенсійному фонді України та отримувала пенсію в середньомісячному розмірі 1 503,42 грн, її покійний чоловік за життя отримував заробітну плату в середньомісячному розмірі 6 604,66 грн.

У вересні 2019 року ОСОБА_1 звернулась до Фонду соціального страхування України із заявою про призначення їй страхових виплат у зв'язку з втратою годувальника – чоловіка, який помер. У листі від 07 лютого 2020 року позивачу було роз'яснено, що серед наданих нею документів відсутня довідка про склад сім'ї померлого, у тому числі про тих, хто перебував на його утриманні. При цьому зазначено, що після надання такої довідки або відповідного рішення суду про встановлення факту перебування на утриманні годувальника питання призначення виплат буде розглянуто повторно.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду позов задоволено, встановлено факт перебування позивача на утриманні годувальника – її чоловіка, померлого ІНФОРМАЦІЯ_4, оскільки позивач є непрацездатною особою у розумінні пункту 2 частини другої статті 41 Закону України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 1105-XIV) та перебувала на утриманні померлого, а отримувана нею пенсія становила лише незначну частку доходу сім'ї, дохід померлого був для неї основним і постійним джерелом існування.

Верховний Суд рішення судів попередніх інстанцій скасував, провадження у справі заклав з огляду на таке.

Згідно з частинами першою та другою статті 4 Закону № 1105-XIV Фонд соціального страхування України (далі – Фонд) є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом. Фонд є некомерційною самоврядною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується його правлінням.

Основними завданнями Фонду та його робочих органів, зокрема, є реалізація державної політики у сферах соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичного страхування; надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг відповідно до цього Закону (пункти 1 і 2 частини першої статті 9 Закону № 1105-XIV).

Фонд є суб'єктом владних повноважень, наділений владними управлінськими функціями, тому за предметним та суб'єктивним складом спір у справі за позовною вимогою до відповідного Управління виконавчої дирекції Фонду про визнання права на страхові виплати підлягає розгляду за правилами адміністративного судочинства.

У цій справі позивач звернулася до суду з метою встановлення факту перебування на утриманні чоловіка для отримання від Фонду страхових виплат, передбачених Законом № 1105-XIV.

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 05 травня 2020 року у справі № 761/21898/16-ц (провадження № 14-5цс20) зробила висновок, що у відносинах з обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням Фонд та його робочі органи здійснюють владні управлінські функції та наділені повноваженнями приймати рішення/вчиняти дії, що впливають на можливість реалізації застрахованими особами права на соціальний захист і мають обов'язковий характер для інших суб'єктів владних повноважень.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду врахувала, що підставою звернення позивача до суду із позовом про встановлення факту перебування на утриманні чоловіка є отримання від Фонду страхових виплат, передбачених Законом № 1105-XIV, тому відповідно до правового висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеного у постанові від 05 травня 2020 року у справі № 761/21898/16-ц (провадження № 14-5цс20), ОСОБА_1 має право на звернення до адміністративного суду з позовом про оскарження дій/бездіяльності суб'єкта владних повноважень, яким є Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області.

Вимога позивача у цій справі пов'язана з доведенням наявності у неї підстав для призначення та виплати соціальних платежів і не пов'язана з будь-якими цивільними правами та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням, заявлена саме у зв'язку з відмовою Фонду виплатити відповідні кошти.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду звернула увагу, що приватно-правовий інструментарій (зокрема ініціювання справи про встановлення факту) не повинен використовуватися учасниками для оцінки обставин, які становлять предмет доказування у адміністративному провадженні, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, належним та допустимим.

Встановити факт перебування на утриманні померлого для одержання страхових виплат в разі смерті потерпілого від нещасного випадку на виробництві можливо винятково під час розгляду справи у суді адміністративної юрисдикції у зв'язку з оскарженням рішення (дій/бездіяльності) суб'єкта владних повноважень. В адміністративній справі встановлення такого факту не є самостійною метою, а є передумовою задоволення адміністративного позову.

Порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19-22 ЦПК України, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів касаційної скарги.

Суди попередніх інстанцій помилково розглянули позовну заяву ОСОБА_1 за правилами цивільного судочинства, оскільки зазначений спір належить до адміністративної юрисдикції у межах справи про оскарження рішення (дій/бездіяльності) Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області, у зв'язку з чим провадження у справі закрито.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 січня 2023 року у справі № 214/1309/21 (провадження № 61-3264сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108959769>.

10.2. У разі встановлення судом, що позовні вимоги за своїм суб'єктивним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, суд закриває провадження у справі (повністю або частково) незалежно від доводів касаційної скарги. При цьому розгляд позовних вимог у порядку цивільного судочинства по суті є неможливим

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю «Зарус-Інвест» (далі – ТОВ «Зарус-Інвест») у справі за позовом заступника керівника Кам'янець-Подільської місцевої прокуратури в інтересах держави до головного управління Держгеокадастру у Хмельницькій області (далі – ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області), ОСОБА_1, ТОВ «Зарус-Інвест», товариства з обмеженою відповідальністю «Агро-Еко-Граунд» (далі – ТОВ «Агро-Еко-Граунд»), треті особи: ОСОБА_2, товариство з обмеженою відповідальністю «Форк» (далі – ТОВ «Форк»), про визнання недійсним наказу, скасування запису про державну реєстрацію права власності та витребування земельної ділянки.

Суди встановили, що в жовтні 2017 року ОСОБА_1 на підставі наказу ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області від 17 жовтня 2017 року № 22-20843-СГ зареєстрував право власності на земельну ділянку, площею 2 га, цільове призначення для ведення особистого селянського господарства.

Згідно з договором купівлі-продажу земельної ділянки в жовтні 2017 року ОСОБА_1 продав земельну ділянку ТОВ «Форк», яке в подальшому на підставі технічної документації із землеустрою щодо об'єднання земельних ділянок включило цю земельну ділянку до складу об'єднаної земельної ділянки, площею 56 га.

У подальшому ТОВ «Форк» продало об'єднану земельну ділянку ОСОБА_2, який, в свою чергу, передав її до статутного капіталу ТОВ «Зарус-Інвест», а державний реєстратор зареєстрував за товариством право власності на земельну ділянку у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

ТОВ «Зарус-Інвест» зазначену земельну ділянку передало в оренду ТОВ «Агро-Еко-Граунд» строком на 7 років, відповідно, здійснено реєстрацію речового права.

Прокурор вказував, що наказ ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області від 17 жовтня 2017 року № 22-20843-СГ підлягає визнанню недійсним, оскільки на час його прийняття ОСОБА_1 вже використав своє право на безоплатне отримання у власність земельної ділянки з цільовим призначенням для ведення особистого селянського господарства та не міг набути таке право повторно. ТОВ «Форк», ОСОБА_2 придбали, а в подальшому ТОВ «Зарус-Інвест» отримав до статутного капіталу вказану земельну ділянку від особи, яка не мала права її отримувати та відчужувати. Як наслідок, спірна земельна ділянка повинна бути витребувана у ТОВ «Зарус-Інвест» і ТОВ «Агро-Еко-Граунд», оскільки вибула з власності держави поза її волею.

Рішенням суду першої інстанції, з висновком якого погодився і суд апеляційної інстанції, позов прокурора задоволено частково.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення судів попередніх інстанцій в частині задоволення позовних вимог скасував, провадження у справі в цій частині закрити з огляду на таке.

Судове рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню в касаційному порядку повністю або частково з закриттям провадження у справі або залишенням позову без розгляду у відповідній частині з підстав, передбачених статтями 255 та 257 ЦПК України. Порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19–22 цього Кодексу, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів касаційної скарги (частини перша та друга статті 414 ЦПК України).

Тлумачення норм частини третьої статті 400, частини другої статті 414 ЦПК України свідчить, що: суд касаційної інстанції перевіряє дотримання загальними судами правил юрисдикції незалежно від наявності відповідних доводів у касаційній скарзі; при встановленні порушення правил юрисдикції загальних судів суд касаційної інстанції закриває провадження у справі повністю або у відповідній частині позовних вимог.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, врахувавши, що у справі, яка переглядається, позовні вимоги прокурора, з урахуванням меж касаційного перегляду, про витребування земельної ділянки у ТОВ «Зарус-Інвест» та ТОВ «Агро-Еко-Граунд» на користь держави в особі ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області, скасування запису в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та Реєстрі прав власності на нерухоме майно про державну реєстрацію права власності ТОВ «Зарус-Інвест» на земельну ділянку, стягнення судового збору з ТОВ «Зарус-Інвест», за своїм суб'єктним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, що виключає розгляд справи у зазначеній частині в порядку цивільного судочинства, зробив висновок, що судам слід було закрити провадження у справі в указаній частині.

Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув по суті справу № 676/196/20 (провадження № 61-18836св21) за позовом заступника керівника Кам'янець-Подільської окружної прокуратури в інтересах держави до ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області, ОСОБА_3, ТОВ «Форк», ТОВ «Зарус-Інвест», ТОВ «АгроЕко-Граунд», третя особа – ОСОБА_4, про визнання недійсним наказу та витребування земельної ділянки (постанова від 28 квітня 2022 року), та не закрив провадження у справі, тому Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку щодо застосування частин першої та другої статті 414 ЦПК України, викладеного у згаданій постанові Верховного Суду, та зазначив, що у разі встановлення судом, що позовні вимоги за своїм суб'єктивним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, суд закриває провадження у справі (повністю або частково), незалежно від доводів касаційної скарги. При цьому розгляд позовних вимог у порядку цивільного судочинства по суті є неможливим.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 676/7428/19 (провадження № 61-361сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111613898>.

10.3. Застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону частини четвертої статті 494 ЦПК України як правової підстави для закриття апеляційного провадження у зв'язку з неповним відновленням втраченого судового провадження не ґрунтується на положеннях цивільного процесуального законодавства та призведе до обмеження права заявника на доступ до правосуддя

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням.

Суди встановили, що ОСОБА_3 звернулася до апеляційного суду з апеляційною скаргою на рішення районного суду від 11 вересня 2003 року.

Ухвалою від 13 квітня 2021 року апеляційний суд витребував з районного суду матеріали справи № 2-7985/2003. На зазначену ухвалу суд першої інстанції повідомив, що матеріали справи знищено.

В подальшому ухвалою апеляційного суду направлено матеріали провадження до районного суду як суду першої інстанції для вирішення питання про відновлення втраченого судового провадження, після чого районний суд відкрив спрощене позовне провадження з повідомленням (викликом) учасників справи з відновлення втраченого судового провадження.

Ухвалою від 05 липня 2021 року районний суд відновив втрачене судове провадження у справі № 2-7985/2003 у частині судового рішення від 11 вересня 2003 року, яким закінчено розгляд справи.

Ухвалою від 14 липня 2021 року апеляційний суд задовольнив клопотання ОСОБА_3 про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення районного суду від 11 вересня 2003 року, поновив строк на апеляційне оскарження та відкрив апеляційне провадження у справі.

Розпорядженням Голови Верховного Суду від 25 березня 2022 року № 14/0/9-22 «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (окремі суди Сумської, Харківської областей)» змінено територіальну підсудність справ Харківського апеляційного суду Полтавському апеляційному суду.

Своєю ухвалою апеляційний суд закриття апеляційне провадження, оскільки наявність лише оригіналу рішення суду першої інстанції у справі унеможлиблює його перегляд в апеляційному порядку в межах доводів апеляційної скарги. При цьому суд апеляційної інстанції застосував до спірних процесуальних відносин за аналогією закону правила частини четвертої статті 494 ЦПК України.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду ухвалу апеляційного суду скасував, справу направив до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду з огляду на таке.

У статті 494 ЦПК України законодавець чітко окреслив послідовність розгляду питання відновлення втраченого судового провадження та процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами розгляду такої заяви.

Зокрема, у частині третій цієї статті визначено, що у разі недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення втраченого судового провадження суд відмовляє у відновленні втраченого судового провадження і роз'яснює учасникам справи право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів. І вже потім, після набрання законної сили ухвалою суду, визначеною частиною третьою цієї статті, суд касаційної інстанції (за наявності для цього відповідних підстав) закриває касаційне провадження за касаційною скаргою у справі, провадження у якій втрачено.

Питання про закриття апеляційного провадження врегульоване ЦПК України, який визначає підстави та порядок закриття апеляційного провадження у справі.

Підстави для закриття апеляційного провадження визначені чітко та вичерпно у статті 362 ЦПК України. Перелік цих підстав не може бути розтлумачений розширено і так, щоб формулювати нові, не передбачені процесуальним законом підстави закриття апеляційного провадження.

Ненаділення суду апеляційної інстанції повноваженнями закрити апеляційне провадження, якщо втрачене судове провадження відновлено лише

частково, є очевидним, оскільки це відповідає змісту та самому призначенню стадії апеляційного перегляду в цивільному процесі.

У статті 374 ЦПК України визначено вичерпний перелік повноважень суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги.

Апеляційний суд, будучи судом встановлення, дослідження та з'ясування питань про факти, може встановлювати обставини справи, приймати, досліджувати та надавати оцінку доказам.

Верховний Суд не наділений правом приймати та оцінювати докази, а тому є цілком логічним те, що законодавець передбачив у частині четвертій статті 494 ЦПК України виключно для суду касаційної інстанції право закрити касаційне провадження, якщо втрачене судове провадження судом не відновлено або відновлено не повністю.

Незазначення у ЦПК України повноважень для суду апеляційної інстанції на закриття апеляційного провадження у разі втрати судового провадження та неможливості його відновити повністю або в необхідній частині не є прогалиною у законодавстві, яка підлягає довільному усуненню.

З наведених підстав Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду дійшов переконання, що застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону частини четвертої статті 494 ЦПК України як правової підстави закриття апеляційного провадження є недопустимим, оскільки процесуальне законодавство не містить такої підстави для закриття апеляційного провадження, як неповне відновлення судового провадження, й зазначене не є прогалиною у законодавчому регулюванні, враховуючи відмінність у призначенні та повноваженнях суду апеляційної інстанції та суду касаційної інстанції.

У розумінні приписів статті 494 ЦПК України суд апеляційної інстанції за наслідками розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження або у разі перегляду судового рішення суду першої інстанції, яким відмовлено у відновленні втраченого судового провадження чи відновлено його частково, зобов'язаний ухвалити відповідне судове рішення у межах своєї компетенції та повноважень, у переліку яких закриття апеляційного провадження не передбачено.

З огляду на викладене Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновків, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 грудня 2020 року у справі № 435/4160/13-ц (провадження № 61-15459св19), від 14 лютого 2022 року у справі № 2-275/2010 (провадження № 61-13540св21), від 20 липня 2022 року у справі № 423/725/13 (провадження № 61-15590св21) та у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 липня 2020 року у справі № 2-1659/07 (провадження № 61-23248св19), щодо можливості закриття апеляційне провадження, якщо втрачене судове провадження відновлено не повністю, за аналогією до норми частини четвертої статті 494 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 2-7985/2003 (провадження № 61-9312сво22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111713427>.

10.4. За наявності судового рішення про повернення дитини до іноземної держави, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, та відсутності згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України позов про визначення місця проживання цієї дитини не належить до юрисдикції національних судів України. У разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України

18 вересня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – служба у справах дітей виконавчого комітету Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області, про визначення місця проживання дитини.

Судами встановлено, що в червні 2015 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 укладено шлюб, який рішенням районного суду в листопаді 2020 року розірвано.

У сторін є малолітня дитина ОСОБА_4, яка народилась на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, громадянка України.

Постановою Суду у справах сім'ї м. Портсмут від 30 червня 2017 року заборонено ОСОБА_1 вивозити дитину з графства Хемпшир, з Англії та Уельсу.

В перші місяці після народження дитини ОСОБА_1 разом з дитиною проживала в притулках для жертв домашнього насилля.

Постановою Суду у справах сім'ї м. Кройдон від 17 липня 2017 року скасовано заборону виїзду ОСОБА_1 разом з дитиною за межі Хемпширу, однак збережено заборону вивозити дитину з території Англії та Уельсу.

У серпні 2018 року ОСОБА_1 вивезла дитину за межі Великої Британії, а ОСОБА_2 звернувся через компетентні органи Великої Британії за процедурами, встановленими Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, із заявою про забезпечення повернення малолітньої ОСОБА_4 до Великої Британії.

Постановою апеляційного суду у справі № 552/1759/19, яку залишено без змін постановою Верховного Суду, визнано незаконним вивезення та утримування ОСОБА_1 на території України малолітньої дитини ОСОБА_4, зобов'язано повернути останню до місця її постійного проживання – Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Органом опіки та піклування надано висновок про визначення місця проживання дитини ОСОБА_4 разом з матір'ю.

У вересні 2018 року ОСОБА_1 звернулась з позовом до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов ОСОБА_1 задоволено.

Постановою Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення судів попередніх інстанцій скасовано, провадження у справі закрито з огляду на таке.

Підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися (частина перша статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

За правилами Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (далі – Гаазька конвенція про батьківську відповідальність 1996 року) у разі неправомірного переміщення або утримування дитини держава, в якій дитина зазвичай проживала безпосередньо перед переміщенням або утримуванням, зберігає юрисдикцію відповідно до статті 5, за умови дотримання певних умов відповідно до статті 7 цієї Конвенції. Стаття 7 цієї Конвенції встановлює форму збереження юрисдикції держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення чи утримування.

У разі встановлення обставин а) дитина проживає в іншій державі не менше одного року після того як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місце перебування дитини; б) протягом цього періоду не було заявлено вимоги про повернення дитини; в) дитина адаптувалася до нового середовища) за правилом пункту «b» частини першої статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року припиняється юрисдикція суду Договірної Держави попереднього звичайного місця проживання дитини з вирішення цього спору у зв'язку з набуттям нею нового постійного (звичайне для дитини) місця проживання.

За наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до положень Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року (далі – Гаазька конвенція 1980 року), яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, та відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а в разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

ОСОБА_4 народилася у м. Портсмут та після народження проживала у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. У серпні

2018 року за відсутності згоди батька та всупереч судовому рішення держави звичайного місця проживання мати з дочкою виїхали з Великої Британії до України. Батько не погодився з таким переміщенням та своєчасно звернувся до уповноважених органів із клопотанням про забезпечення повернення дитини. Судовим рішенням у справі № 552/1759/19, яке набрало законної сили, було визнано незаконним вивезення та утримування ОСОБА_1 на території України малолітньої ОСОБА_4, зобов'язано повернути дитину до місця її постійного проживання.

За наявності судового рішення, що набрало законної сили, але залишається невиконаним, щодо повернення дитини до Великої Британії та відсутності згоди компетентного органу (суду) Великої Британії щодо здійснення юрисдикції при вирішенні питання про визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_4 та відсутності згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, питання про визначення місця проживання дитини належить до юрисдикції судів Великої Британії і розгляду українськими судами не підлягає.

Оскільки у цій справі вирішення вимог ОСОБА_1 не належить до юрисдикції національних судів України, то суди не мали правових підстав для ухвалення рішення по суті спору.

Суди повинні були застосувати пункт 1 частини першої статті 255 ЦПК України, згідно з яким суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а не вирішувати справу по суті.

На підставі викладеного, частини другої статті 416 ЦПК України Об'єднана палата Касаційного цивільного суду висловила такі висновки про застосування норм права.

За наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, та відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а у разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

З огляду на висновки, зроблені за результатами касаційного перегляду цієї справи, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступила від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц (провадження № 61-48099св18).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 вересня 2023 року у справі № 545/2247/18 (провадження № 61-6421сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113626621>.

10.5. Якщо в позові об'єднано дві й більше немайнові вимоги до кількох відповідачів, судовий збір сплачується за кожну вимогу щодо кожного відповідача окремо. ЦПК України та Закон України «Про судовий збір» не містять норм, які б давали змогу зробити висновок, що законодавець хоче встановити більш сприятливі наслідки у вигляді сплати судового збору в меншому розмірі для випадків, коли позивач об'єднує вимоги до кількох відповідачів в одному позові

18 вересня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу акціонерного товариства комерційного банку «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк», банк) у справі за позовом АТ КБ «ПриватБанк» до ОСОБА_1, ОСОБА_2, який діє в своїх інтересах та в інтересах неповнолітніх: ОСОБА_3, ОСОБА_4, третя особа – служба у справах дітей Подільської районної в місті Києві державної адміністрації, про виселення з житлового приміщення та зняття з реєстраційного обліку.

Банк заявив позовні вимоги про виселення з іпотечної квартири та зняття з місця реєстрації чотирьох осіб: двох батьків та двох малолітніх дітей.

Банк сплатив судовий збір за дві вимоги: виселення та зняття з реєстрації. Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено.

Суд апеляційної інстанції визнав апеляційну скаргу банку неподаною, вважаючи, що банк повинен був сплатити судовий збір за вісім немайнових вимог: за виселення чотирьох осіб і за зняття з реєстрації чотирьох осіб.

Постановою Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду ухвалу апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду, забезпечуючи єдність судової практики, погодилася з апеляційним судом і зазначила, що згідно з частиною третьою статті 6 Закону України «Про судовий збір» у разі коли в позовній заяві об'єднано дві та більше вимог немайнового характеру, судовий збір сплачується за кожну вимогу немайнового характеру.

До позовних заяв немайнового характеру відносять вимоги, які не підлягають вартісній оцінці. Під немайновим позовом слід розуміти вимогу про захист права або інтересу, об'єктом якої виступає благо, що не піддається грошовій оцінці.

Ключовим при визначенні кількості вимог немайнового характеру є питання про те, що слід розуміти під термінопоняттям «вимога» та чи слід враховувати при його визначенні суб'єктний склад правовідносин, зокрема кількість відповідачів у справі.

Ані ЦПК України, ані Закон України «Про судовий збір» не містять норм, які б давали змогу зробити висновок, що законодавець хоче встановити більш

сприятливі наслідки у вигляді сплати судового збору в меншому розмірі для випадків, коли позивач об'єднує вимоги до кількох відповідачів в одному позові.

У разі протилежного тлумачення має місце одна вимога про виселення щодо чотирьох відповідачів. Тоді позивач, звертаючись до суду з вимогами одразу до всіх відповідачів, має сплатити судовий збір у меншому розмірі, аніж у випадку, якщо позови будуть пред'явлені окремо стосовно різних співвідповідачів. Водночас національне законодавство не містить жодних інших випадків, коли б пільги щодо сплати судового збору пов'язувалися з об'єднанням або роз'єднанням позовних вимог. Те саме стосується випадку, коли декілька позивачів пред'являють вимоги немайнового характеру до одного відповідача, тоді кожен позивач сплачує судовий збір окремо.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду зазначила, що доцільно вважати самостійними вимоги щодо кожного з відповідачів.

Таким чином, під час тлумачення термінопоняття «вимога» у такому разі має враховуватися, крім предмета та підстави позову, також суб'єктний склад правовідносин (кількість співвідповідачів). Отже, навіть за умови пред'явлення однорідних вимог немайнового характеру, пов'язаних між собою однією і тією ж підставою виникнення та поданими доказами, судовий збір щодо кожного відповідача слід визначати окремо.

Стосовно вимог про зняття відповідачів з реєстрації Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вказала, що кожна з них є самостійною похідною вимогою від вимоги про виселення кожного з відповідачів.

З урахуванням наведеного в цій справі банк мав би сплатити судовий збір за вісім вимог немайнового характеру, і такого висновку правильно дійшов апеляційний суд.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 вересня 2023 року у справі № 758/5118/21 (провадження № 61-5554сво23) можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/113721711>.

10.6. Справи щодо правочину, у тому числі оскарження реєстраційних дій щодо такого правочину, укладеного на забезпечення виконання основного зобов'язання між юридичними особами, належать до юрисдикції господарського суду, оскільки такий правочин є похідними від кредитних правовідносин суб'єктів господарювання

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства Комерційний банк «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк») у справі за позовом АТ КБ «ПриватБанк» до ОСОБА_1, треті особи: ОСОБА_2, приватний нотаріус

Дніпровського міського нотаріального округу, про скасування рішень державного реєстратора та скасування державної реєстрації прав.

Судами встановлено, що між АТ КБ «ПриватБанк» та ТОВ «Істейтглобал» було укладено кредитний договір. На забезпечення виконання зобов'язань між банком та ОСОБА_2 було укладено договір іпотеки квартири.

Рішенням районного суду в 2017 році в задоволенні позовних вимог ОСОБА_2 до АТ КБ «ПриватБанк» про визнання недійсним кредитного договору відмовлено, визнано припиненими правовідносини за договором іпотеки (майнової поруки) та договором поруки, укладеним між АТ КБ «ПриватБанк» і ОСОБА_2.

Приватним нотаріусом міського нотаріального округу до державного реєстру були внесені рішення та зареєстровані відомості про припинення обтяжень на предмет іпотеки: про припинення іпотеки, зареєстрованої на підставі договору іпотеки, укладеного між АТ КБ «ПриватБанк» і ОСОБА_2; про припинення обтяження, зареєстрованого на підставі договору іпотеки, укладеного між АТ КБ «ПриватБанк» та ОСОБА_3.

Постановою апеляційного суду зазначене рішення районного суду скасовано, у задоволенні позову відмовлено. На підставі договору купівлі-продажу ОСОБА_1 придбала квартиру першої черги житлового комплексу «Амфітеатр» містобудівного ансамблю «Крутогірний».

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду скасовано, провадження у справі закрито, роз'яснено АТ КБ «ПриватБанк», що розгляд справи віднесено до юрисдикції господарського суду з огляду на таке.

Критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, є суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин у їх сукупності. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в законі на вид судочинства, у якому розглядається визначена категорія справ.

Предметна юрисдикція – це розмежування компетенції цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних судів. Кожен суд має право розглядати і вирішувати тільки ті справи (спори), які віднесені до їх відання законодавчими актами, тобто діяти в межах встановленої компетенції.

Частина перша статті 19 ЦПК України встановлює, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають, зокрема, з цивільних правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

У пункті 1 частини першої статті 20 ГПК України передбачено, що господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною

другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці.

Спір у цій справі стосувався скасування рішень державного реєстратора про припинення договору іпотеки, укладеного для забезпечення виконання умов кредитного договору, сторонами якого є юридичні особи, тобто стосувався правовідносин, які є похідними від кредитних правовідносин суб'єктів господарювання.

З огляду на те, що суди першої та апеляційної інстанцій розглянули справу з порушенням правил юрисдикції, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду дійшла висновку про наявність підстав для скасування судових рішень із закриттям провадження у справі відповідно до пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, оскільки спір підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 201/5876/22 (провадження № 61-4378сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848834>.

10.7. Враховуючи майновий стан сторони, суд може звільнити від сплати судового збору за подання до суду апеляційної / касаційної інстанції відповідної скарги у справі за поданням приватного виконавця про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України саме позивача – члена малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, а не приватного виконавця (заявника, скаржника), який не є позивачем у справі

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу приватного виконавця виконавчого округу Донецької області (далі – приватний виконавець) за поданням приватного виконавця про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України боржника ОСОБА_1 без вилучення паспортного документа, стягувач – товариство з обмеженою відповідальністю «Глобал Спліт» (далі – ТОВ «Глобал Спліт»).

Ухвалою міського суду у задоволенні вказаного подання відмовлено.

Оскаржуючи вказану ухвалу в апеляційному порядку, приватний виконавець просила суд звільнити її від сплати судового збору за подання апеляційної скарги на зазначене судове рішення суду першої інстанції.

Ухвалою апеляційного суду у задоволенні клопотання відмовлено. Апеляційну скаргу приватного виконавця на ухвалу міського суду залишено без руху, надано строк для сплати судового збору.

На виконання вимог указаної ухвали апеляційного суду приватний виконавець подала до суду апеляційної інстанції клопотання про відстрочення

та/або розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати.

Ухвалою апеляційного суду у задоволенні клопотання приватного виконавця про звільнення від сплати судового збору за подання апеляційної скарги відмовлено. Апеляційну скаргу приватного виконавця на ухвалу міського суду визнано неподаною та повернуто заявнику.

Постановою Верховного Суду ухвалу апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Згідно з частиною першою статті 136 ЦПК України суд, враховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на визначений строк у порядку, передбаченому законом, але не більше як до ухвалення судового рішення у справі.

З підстав, зазначених у частині першій цієї статті, суд у порядку, передбаченому законом, може зменшити розмір належних до сплати судових витрат, пов'язаних з розглядом справи, або звільнити від їх сплати (частина третя статті 136 ЦПК України).

Відповідно до частини 1 статті 8 Закону України «Про судовий збір», враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за таких умов: 1) розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача - фізичної особи за попередній календарний рік; або 2) позивачами є: а) військовослужбовці; б) батьки, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; в) одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; г) члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї; г) особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; або 3) предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю.

Суд може зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати на підставі, зазначеній у частині першій цієї статті (частина друга статті 8 Закону України «Про судовий збір»).

Наведеними правовими нормами Закону України «Про судовий збір» встановлено чіткий і вичерпний перелік умов, а також суб'єктних та предметних критеріїв, за наявності яких, з огляду на майновий стан сторони, суд може, зокрема звільнити від сплати судового збору.

Зазначеною нормою прямо передбачено право суду, зокрема звільнити від сплати судового збору саме позивача – члена малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, а заявник (скаржник) не є позивачем у справі.

Тобто за наявності певних умов суд може звільнити від сплати судового збору саме сторону в справі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 225/2213/20 (провадження № 61-7398сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848830>.

Огляд правових висновків Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2023 рік / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, секретар Пленуму ВС канд. юрид. наук, доцент Луспенник Д. Д. Київ, 2024. – 100 с.

Застереження: видання містить короткий огляд судових рішень Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua